

PÄIJÄT-HÄME 2011-2014

Päijät-Hämeen maakuntaohjelma

PÄIJÄT-HÄMEEN LIITTO
A184 * 2010
ISBN 978-951-637-187-3
ISSN 1237-6507

Graafinen suunnittelu: Maaret Monola
Kuvat: Laura Kortesaari, Kuura Timonen ja Päijät-Hämeen liitto

SISÄLLYS

JOHDANTO	5
LÄHTÖKOHDAT JA KEHITYSNÄKYMÄT	7
Megatrendit.....	7
Euroopan yhteisön strategiset suuntaviivat.....	8
Aluestrategia 2020.....	8
Päijät-Hämeen nykytila ja kehitysnäkymät.....	8
Alueen sisäisten erojen tarkastelua.....	11
Heinolan seudun äkillinen rakennemuutos	11
Päijät-Hämeen maakuntasuunnitelmassa todetut vaihtoehdot tulevaisuuskuva 2035	12
Päijät-Hämeen nelikenttäanalyysi.....	13
Edellisen ohjelman ja ohjelmakauden 2006-2010 arviointia.....	14
PÄIJÄT-HÄMEEN VISIO JA TAVOITTEET	15
1. Matalamman energiakulutuksen työ- ja elämäntavat.....	15
1.1 Enemmän omaa energiaa ja vähemmän päästöjä.....	16
1.2 Enemmän sähköisiä mahdollisuuksia ja vähemmän turhaa liikennettä.....	16
1.3 Enemmän julkista liikennettä ja vähemmän yksityisliikennettä	17
1.4 Enemmän puhdasta ympäristöä ja vähemmän ympäristön rasiusta	18
2. Vahva suurkaupunkikeskus ja monipuoliset mahdollisuudet	18
2.1 Enemmän mahdollisuuksia luovan potentiaalikohtaamiseen ja vähemmän vajaakäyttöä.....	19
2.2 Enemmän vetovoimaa ja vähemmän rajoja.....	20
2.3 Enemmän tiivistämistä ja vähemmän asutuksen hajoamista.....	20
2.4 Enemmän erikoistuneita kyliä ja vähemmän taantuvaa maaseutua	21
3. Tuottava ja innostava toimintaympäristö.....	21
3.1 Enemmän osaamista ja vähemmän syrjäytymistä	22
3.2 Enemmän erikoistumista, innovaatioita ja vähemmän massatuotantoa	23
3.3 Enemmän tuottavuutta ja vähemmän työpanosta	23
3.4 Enemmän terveyttä ja työuraa ja vähemmän uupumista.....	24
4. Tavoitteellinen aluerakenne	25

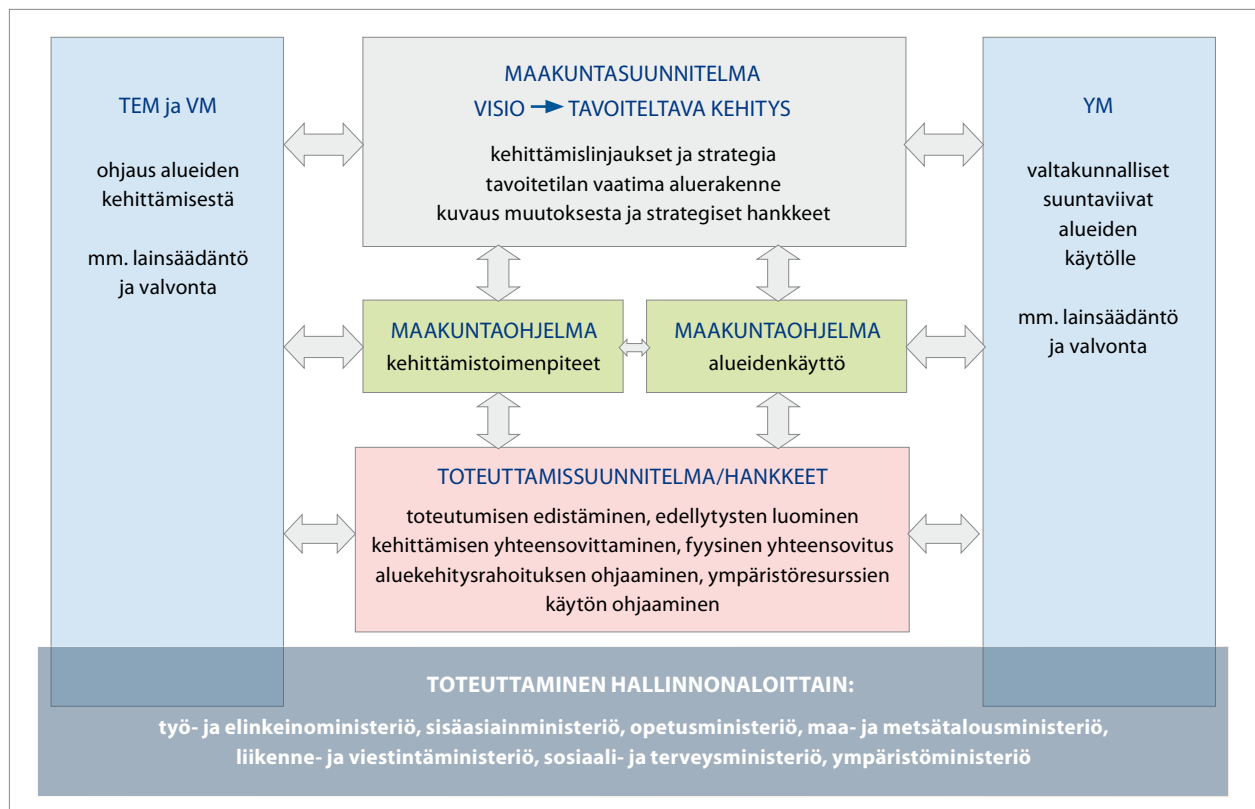
VAIKUTUSTEN ARVIOINTI ja SEURANTA	26
Ympäristöselostus ja vaikutusten arviointi	26
Seuranta.....	26
RAHOITUS	28
Erityisohjelmat	28
EU-ohjelmat	28
Etelä-Suomen kilpailukyky- ja työllisyystavoitteen EAKR-ohjelma 2007-2013.....	29
Manner-Suomen ESR-ohjelman Etelä-Suomen alueellinen osio.....	29
EMR - Hämeen alueellinen maaseudun kehittämisohjelma 2007-2013	30
EKTR - Elinkeinokalataloutta rahoitetaan Euroopan kalatalousrahastosta 2007-2013.....	30
Valtion kansallinen rahoitus ja esitykset tulo- ja menoarvioon vuosina 2011-2014	30
Rahoitus toimintalinjoittain.....	31

JOHDANTO

Maakunnan suunnittelujärjestelmä perustuu aluepoliittiseen lainsäädäntöön. Maakuntasuunnittelua ohjaa laki alueiden kehittämisestä (1651/2009). Sen mukaisesti maakunnan liitto laatii maakunnan alueiden kehittämistä varten maankäyttö- ja rakennuslain (132/1999) 25 §:ssä tarkoitetun maakuntasuunnitelman ja maakunnan kehittämisen lähivuosien tavoitteet osoittavan maakuntaohjelman. Lisäksi alueiden kehittämistä varten laaditaan Euroopan yhteisön alueellisia rakennerahasto-ohjelmia.

Maakuntaohjelma sisältää maakunnan mahdollisuuksiin, tarpeisiin ja erityispiirteisiin perustuvat kehittämisen tavoitteet, maakunnan kehittämisen kannalta keskeisimmät hankkeet ja muut olennaiset toimenpiteet tavoitteiden saavuttamiseksi ja suunnitelman ohjelman rahoittamiseksi. Maakuntaohjelmaa laadittaessa otetaan huomioon maakuntasuunnitelma, valtakunnalliset alueiden kehittämistavoitteet, hallinnonaloittaiset aluestrategiat ja maakuntaa koskevat muut laissa tarkoitetut ohjelmat. Maakuntaohjelma on laadittava siten, että varmistetaan sen vaikuttavuus elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskusten ja tarvittavin osin aluehallintovirastojen strategiseen suunnitteluun ja ohjaukseen. Valtioneuvoston asetuksella voidaan antaa tarkempia säännöksiä maakuntaohjelman sisällöstä sekä sitä laadittaessa noudatettavasta menettelystä ja aikataulusta.

Viranomaisten tulee ottaa toiminnassaan huomioon maakuntaohjelmat ja niiden toteuttamissuunnitelmat, edistää niiden toteuttamista ja arvioida toimenpiteidensä vaikutuksia aluekehitykseen sekä huolehtia, ettei toimenpiteillä vaikeuteta niiden toteuttamista.

Päijät-Hämeen maakuntaohjelman laadinta käynnistettiin vuonna 2009. Ensimmäisenä laadittiin osallistumis- ja arviointisuunnitelma OAS. Vuoden 2009 aikana laadittiin voimassa olevan maakuntaohjelman väliarviointi yhdessä kuuden Etelä-Suomen maakunnan kanssa. Työ jatkui syksyn 2009 ja kevään 2010 aikana maakuntaohjelman valmistelulla. Maakunnan yhteistyöryhmän lisäksi asioita ovat käsitelleet mm. Päijät-Hämeen maaseudun kehittämisen asiantuntijaryhmä, Päijät-Hä-

meen arviointiryhmä, Päijät-Hämeen korkeakoulu- ja innovaatiotoiminnan neuvottelukunta, Lahden kansainvälisten asioiden tiimi, Päijät-Hämeen kuntajohtajat ja kansanedustajat. Kevätkaudella 2010 on laadittu ympäristöselostus ja arviointi. Uutena säädösperusteisena toimenpiteenä on käsitellä yhteistoimintaan kuuluvia aiheita Uudenmaan (Itä-Uusimaa), Kanta-Hämeen ja Päijät-Hämeen kesken. Kesäkauden alussa kokoontuva maakuntavaltuusto päätti maakuntaohjelmasta 7.6.2010.

Timo Ihamäki
maakuntavaltuuston puheenjohtaja

Mika Kari
maakuntahallituksen puheenjohtaja

Esa Halme
maakuntajohtaja

LÄHTÖKOHDAT JA KEHITYSNÄKYMÄT

Aluekehityksen perusvisiona on, että Suomi tarjoaa asukkaalleen laadukkaat ja turvalliset elämän edellytykset, viihtyisän, ekotehokkaan ja toimivan elinympäristön, hyvät ja mielekkäät työ-, osallistumis- ja oppimismahdollisuudet. Suomella on globaalissa kilpailussa oma erikoistunut roolinsa, jonka perustana on alueiden voimavarojen tehokas hyödyntäminen. Maamme alueet tarjoavat yrityksille ja muille organisaatioille maailmanlaajuisesti kilpailukykyisen toimintaympäristön.

Kehittämiseen lähdetään kuitenkin nyt vuoden 2010 lamasta, mikä on ollut erittäin voimakas. Ulkomaankaupan kasvu pysähtyi jo vuoden 2008 kolmannella neljänneksellä ja romahti vuoden lopulla, kun finanssikriisi iski talouteen. Erityisen voimakkaasti viime vuonna supistuivat ennakkotietojen mukaan sähköteknisen teollisuuden tuotteiden, autojen ja koneiden vienti. Metallien viennin arvo kääntyi sen sijaan loppuvuodesta kasvuun, vaikka se jäi vuositasolla yhä miinukselle. EK:n tammikuussa 2010 tekemän pk-suhdannebarometrin mukaan pienten ja keskiuurten yritysten suhdannenäkymät ovat kirkastuneet talven aikana. Teollisuuden tuotantomäärät ja palvelujen myyntilukemat olivat loka-joulukuussa hienoisessa nousussa, mutta raketin tuotanto supistui edelleen. Tuotannon odotetaan kasvavan hieman loppupalven aikana, mutta kysyntä on edelleen hyvin heikkoa.

MEGATRENDIT

Maakuntasuunnitelman laadinnassa on todettu seuraavia megatrendejä, jotka vaikuttavat myös Päijät-Hämeen tulevaisuuteen alueena Suomessa, Euroopassa ja maailmassa. Ohessa on osa havaituista megatrendeistä.

MEGATRENDIT	KUVAUS
Maailman väestö kasvaa ja ikääntyy	Maapallon väestön ennustetaan kasvavan 9,2 miljardiin vuoteen 2050 mennessä. YK on arvioinut, että yli 60-vuotiaiden osuus maailman väestöstä kaksinkertaistuu vuoteen 2050 mennessä.
Globaali muuttoliike voimistuu	Maailmanlaajuisesta muuttoliikkeestä on tulossa itsestäänselvyys. Poliittisten ja taloudellisten tekijöiden sekä sotien vuoksi suuri määrä ihmisiä muuttaa pois kotimaastaan.
Turvattomuus lisääntyy	Terrorismi, tsunamit, datavirukset, tietomurrot ja pandemiat puhuttavat maailmaa.
Ilmasto muuttuu	Ilmaston lämpeneminen vaikuttaa laajasti luontoon ja kaikkeen ihmistoimintaan. Merenpinnan nousu ja ilmasto-olojen muutos liikuttavat ihmisiä alueilta toisille ja pakottavat uusiin kulutustottumuksiin. Pula puhtaasta vedestä ja elintarvikkeista voi lisääntyä.
Jatkuva oppiminen ja tiedon jalostaminen	Tiedon määrä on nykyisin kasvanut äärimmäisen suureksi, tieto vanhenee ja muuttuu niin nopeasti, elinikäisen ja elämänlaajuisen oppimisen merkitys korostuu ja ihmiset ylläpitävät osaamistaan koko työ- ja muun elämänsä ajan sekä voivat vaihtaa ammattiaan useita kertoja työuransa aikana.
Tuottaminen ja kilpailukyky	Yhteiskunnat edellyttävät yrityksiltä ja muilta toimijoilta yhä enenevässä määrin ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä kehitystä. Ristiriitaa kestävästä tuottamisesta syntyy Aasiassa, jossa tuotteen kustannukset eivät useinkaan sisällä ympäristöön kohdistuvien haittojen kustannuksia.
Palvelut kansainvälistyvät	Kaikki palvelualat ovat kasvualoja, mutta liike-elämän palvelut ovat todennäköisesti nopeimmin kasvava palveluala. Väestön ikääntyminen lisää palveluiden kysyntää ja asettaa uusia laadullisia vaatimuksia palveluille. Palveluiden tuotanto kasvaa Suomessa vuoteen 2015 mennessä noin 30 prosenttia ja työpaikat noin 20 prosenttia.
Elämykset ja vihreät työpaikat	Yritystoiminnassa on suuntausta luoviin elämystuotteisiin, jolloin yrityksille ei enää riitä valmistaa käyttökelpoisia tuotteita, vaan lisäarvoa täytyy hakea sisällyttämällä niihin elämysosuutta. Vihreät työpaikat voivat työllistää uudestaan puusta ja ICT-osaamisesta elänyttä Suomea.

EUROOPAN YHTEISÖN STRATEGISET SUUNTAVIIVAT

Euroopan unioni on päättänyt strategisista suuntaviivoista, joiden mukaan

- liikenneinfrastruktuuria laajennetaan ja parannetaan
- ympäristönsuojelun ja kasvun välistä synergiaa lisätään
- Euroopan riippuvuutta perinteisistä energianlähteistä vähennetään
- tutkimus- ja tuotekehitysinvestointeja lisätään ja kohdennetaan paremmin
- edistetään tietoyhteiskuntaa kaikille
- parannetaan koulutusta ja taitoja
- tuetaan maaseudun talouden monipuolistumista.

ALUESTRATEGIA 2020

Valtakunnallisia alueiden kehittämisen tavoitteita koskevan valtioneuvoston päätöksen (20.12.2007) mukaan tulevan aluepolitiikan ja EU:n koheesio politiikan valmistelun pohjaksi uudistetaan työ- ja elinkeinoministeriön johdolla alueiden kehittämisen pitkän aikavälin strategia vuoteen 2020. Strategia valmistui keväällä 2010.

Seuraavassa esitetään sellaiset kansallisesta aluestrategian luonnoksesta johdetut toimenpiteet, joiden täsmentäminen ja toteutus olisi aloitettava heti. Otsikon perään on kirjoitettu se päijät-hämäläinen prosessi, mikä on jo olemassa ja rakenteilla. Toteuttaminen tarkentuu maakuntaohjelman toteuttamissuunnitelman yhteydessä.

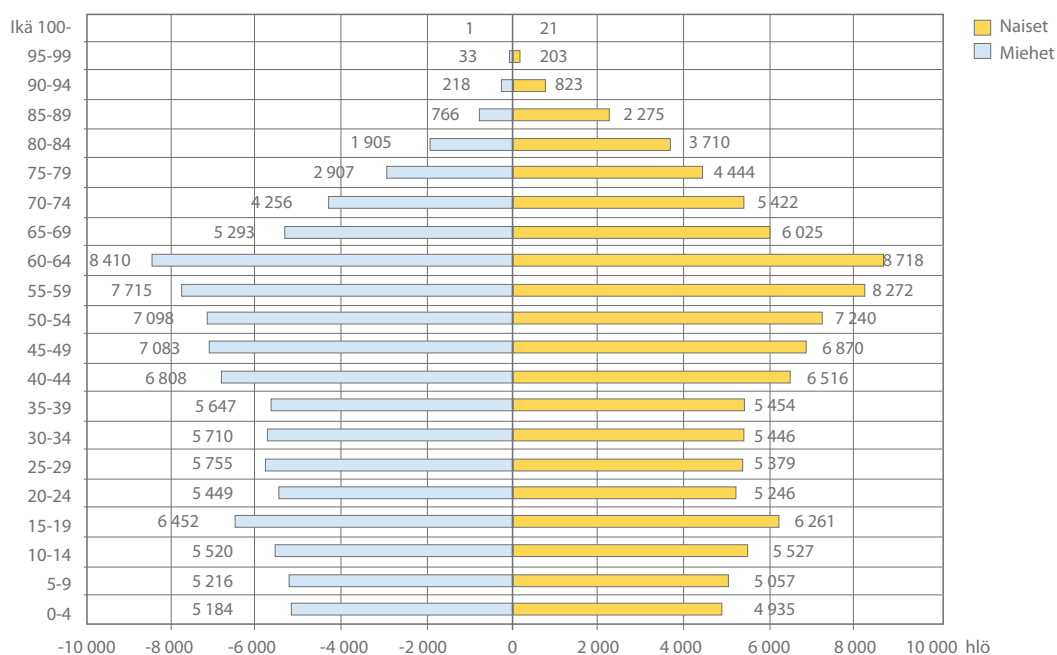
- alueiden innovaatiopolitiikan sisältö ja toimenpiteet – Päijät-Hämeen innovaatiostrategian täsmentäminen ja korkeakoulutuksen kärjen profilointi
- alueelliset energiastrategiat – Päijät-Hämeen energia- ja ilmastostrategia
- alueelliset luonnonvarastrategiat – Päijät-Hämeen tai ELY-alueen luonnonvarastrategia (Hämeen ympäristöstrategia)
- hankkeet, joilla etsitään ratkaisuja ikääntymisen mukanaan tuomiin haasteisiin erityyppisillä alueilla – Päijät-Hämeen palvelurakenteet mm. Paketti-hanke
- hankkeet, jolla yksinkertaistetaan ja tehostetaan edelleen aluekehittämisen suunnittelu- ja päätöksentekojärjestelmää – Päijät-Hämeen kuntajakoselvitys luo perusteita laajemmalle kuntayhteistyölle maakunnassa
- vuosina 2011 – 2012 valmistellaan alueiden suunnittelu ja päätöksentekojärjestelmän uudistus, jossa kansallinen ja EU:n alue- ja rakennepolitiikan toteuttaminen Suomessa integroidaan yhdeksi tehokkaaksi järjestelmäksi. Nykyinen järjestelmä ei ole riittävästi aluedemokratian ohjauksessa ja siitä on luotu moniportaisen byrokraattinen.

PÄIJÄT-HÄMEEN NYKYTILA JA KEHITYSNÄKYMÄT

Päijät-Hämeessä asukkaiden keski-ikä nousee seuraavien vuosien aikana voimakkaasti. Työikäisen väestön väheneminen ja vanhusväestön kasvu heijastuu entistä merkittävämmiin alueen talouteen. Työikäisen väestön väheneminen merkitsee työvoiman määrän vähenemistä ja hidastaa talouskasvua siinä vaiheessa, kun työllisyys jälleen paranee ja työvoiman kysyntä kasvaa tarjontaa suuremmaksi. Jo nyt maakunta on tilanteessa, että työmarkkinoilta poistuu enemmän ihmisiä kun sinne sijoittuu. Kuntataloudessa palkkatuloja matalammat eläketulot tarkoittavat kunnille pienempiä tulokertymiä ja toisaalta kasvavia ikääntyvien palvelumenoja.

Pienenevät nuorten ikäluokat merkitsevät syntyvien määrän pienentymistä. Vanhusväestön määrän kasvu puolestaan nostaa vuosittain kuolevien määrää. Luonnollinen väestönkasvu ei ole nykyisillä nuorten perheiden määrillä ja syntyvyydellä Päijät-Hämeessä mahdollista. Väkiluvun arvioidaan tilastokeskuksen laskelmien mukaan kasvavan maakunnassa seuraavina vuosina pääasiassa muuttovoitosta.

VÄESTÖ IÄN JA SUKUPUOLEN MUKAAN PÄIJÄT-HÄMEESSÄ 31.12.2009 (Verkkotietokeskus 16.4.2010)

Vuosien 2002–2007 kehitys maassamuutosta osoittavat, että Päijät-Hämeeseen muutetaan viettämään eläkeikää, mutta myös työikäisten ikäryhmissä maakunta saa muuttovoittoa. Koulutustarjontaa etsivät opiskelijaikäiset 15–24-vuotiaat muuttavat maakunnasta muualle ja alueen ammattikorkeakoulu saa yli puolet opiskelijoita alueen ulkopuolelta. Heidän jäämisprosentti alueelle on heikko.

Maakunnan väestön koulutusrakenteen kannalta on ollut positiivista, että korkeasti koulutettujen muuttoliikkeessä Päijät-Häme on ollut nettohyötyjä. Korkean asteen koulutuksen saaneiden muuttovoitto näyttäisi olevan ainoa keino nostaa maakunnan koulutustasoa lähemmäksi maan keskitasoa. Metropolialueen ja pääkaupunkiseudun työssäkäyntialueen laajeneminen selittää Päijät-Hämeen koulutetun väestön muuttovoittoa. Työpaikkaliikenne Lahden ja Helsingin välillä on vilkastunut sekä moottoritillä että oikoradalla.

Julkisen sektorin työvoiman poistuman korvaamiseen tarvittaisiin suuri osa kaikista työmarkkinoille tulevista, maakunnassa asuvista. Useiden toimialojen, erityisesti sosiaali- ja terveydenhuoltoalan työvoiman saatavuus voi olla maakunnassa jatkossa osittain maahanmuuton varassa.

Alueen elinkeinostrategia on uudistunut, ja se tukee yritysystävällistä kehittämistä ympäristö, muotoilu ja innovaatiotoiminnan avulla. Lahden alueen kehittämissyhtiö Lakes vastaa yleisten yrityspalvelujen lisäksi mekatroniikkaklusterin, viljaklusterin sekä matkailualan ja logistiikka-alueiden toimiala-kohtaisista kehittämis- ja verkostoitumispalveluista. Lahden tiede- ja yrityspuisto TYPin vastuulla on ympäristöklusteri, asumisklusteri, muotoiluala sekä käytäntölähtöinen innovaatiotoiminta.

Ympäristöklusteri on maakunnan ja Lahden alueen kärkiklusteri, perustuen alueella olevaan vahvaan ympäristöosaamiseen. Lahden alue on pääkaupunkiseudun ohella Suomen merkittävin ympäristöliiketoiminnan keskittymä. Mekatroniikkaklusteri, viljaklusteri sekä asumisklusteri ovat Lahden alueen kehityksen ja kasvun kannalta kivijalkaklustereita, jotka ovat jo vuosikymmenien ajan muodostaneet alueen teollisen perustan.

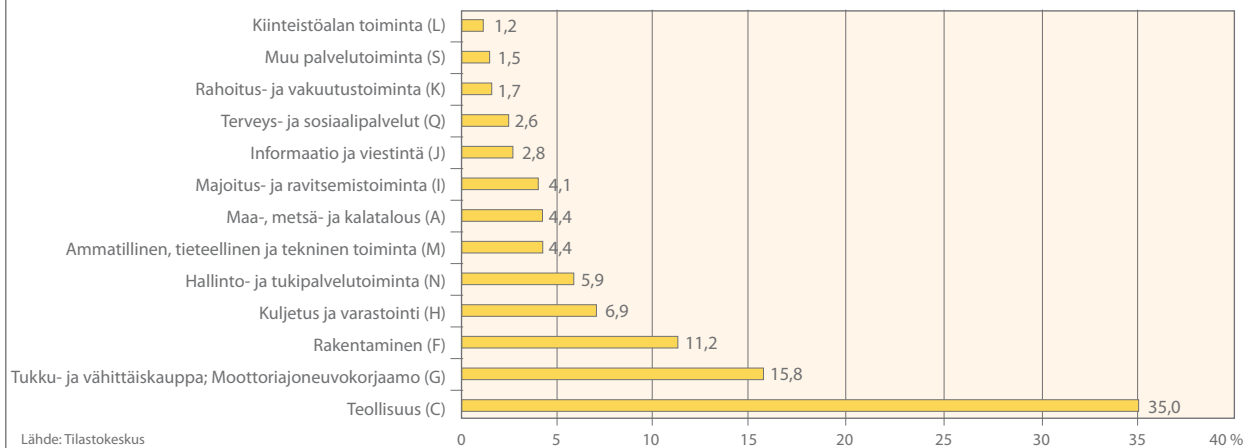
Maakuntaohjelman toteutuminen, seuranta ja mittarit -taulukko täydentyy maaliskuun aikana. Lisäksi seurataan ympäristöselostuksessa ja arvioinnissa mainittuja mittareita ja niistä etenkin vastuullisen maakunnan kriteerit -mittaristoa.

Alueen sisäiset erot vaikuttavat paljon siihen, miten maakunnan eri asuinalueet toimivat talouden moottorina. Tulotaso vaihtelee kunnittain ja alueittain kunnan sisällä hyvinkin voimakkaasti. Lisäksi mm. väestön ikärakenteen muutokset heiluttavat kuntien eri osien palveluiden kysyntää, kun esimerkiksi ikääntyvien muuttovoittoa saavat Lahden uudet keskustan asuinratkaisut.

Taulukko maakuntaohjelman mittareista tarkentuu vuosittaisen maakuntaohjelman toteuttamissuunnitelman yhteydessä:

	2005	2006	2007	2008	2009 e	2014 e
1. MUUTTOLIIKE JA VÄESTÖ						
- väestö	198975	199235	200061	200847	201 245	205000
- nettomuutto; osuus väestöstä	0,13	0,10	0,48	0,43	0,60	0,73
- nuorten 20-35-vuotiaiden nettomuutto	-0,58	-0,66	0,23	0,13	0,54	0,84
- luonnollisen väestönkasvun osuus	0,01	0,04	-0,07	-0,03	-0,03	0,00
- vanhuushuoltosuhte (yli 65 v/15-64 v)	26,5	27,8	27,9	28,5	29,1	31,0
2. KILPAILUKYKY						
- bkt/asukas	24447	25450	26385	27366	25000	28000
- liikevaihdon kasvu	2,3	10,7	10,7	2,7	-15,0	5,0
- aloittaneet/lopettaneet yritykset	129,3	137,7	135,6	115,7	118,8	114,5
- väestön tulotaso/henkilö	14454	15158	16147	16946	15792	17638
3. TALOUDEN TASAPAINO						
- kuntien vuosikate euroa/asukas	67	314	321	100	100	0
4. TYÖLLISYYS						
- työttömyysaste (aikasarja)	12,9	12,1	10,5	9,7	13,5	8
- työpaikkojen määrä (aikasarja)	79357	80984	83114	84909	86787	88666
5. ALUEEN SISÄISET EROT						
- keskitulo				23 562		
- keski-ikä					42,7	
6. OSAAMINEN						
- tutkinto 15-vuotta täyttäneistä	60,2	60,9	61,6	62,3	63	63,7
- peruskoulun jälk. tutkintoa vailla 25-29 v	18	19	20	20	20	15
7. ELINYMPÄRISTÖN LAATU JA ALUERAKENNE						
- haja-asutusalueilla asuvien osuus	13,9					
- yhdyskuntajätteestä energiaa %		3	7	9		
- yhdyskuntajätteestä kierrätykseen %		26	25	32		

PÄIJÄT-HÄMEEN TOIMIPAIKKOJEN HENKILÖSTÖN MÄÄRÄ TOIMIALOITTAIN VUONNA 2008, UUDEN TOIMIALALUOKITUKSEN MUKAAN (TOL 2008) (Verkkotietokeskus 15.3.2010)

ALUEEN SISÄISTEN EROJEN TARKASTELUA

Kaupunkimaiset kunnat

Lahti, Heinola ja Hollola ovat kaupunkimaisia kuntia, joiden väestöstä yli 90 % asuu taajamissa. Näissä kunnissa on hyvät edellytykset kehittää palveluja kaupunkimaisissa keskustoissa. Hollolan Lahden kylästä tuli kaupunki 1905, jonka jälkeen Lahden kaupungin rooli alueen keskuksena on jatkuvasti vahvistunut. Vuonna 2009 aloitettiin Päijät-Hämeessä kuntajakoselvitys, josta on määrä valmistella luonnos yhdeksän kunnan yhdistymissopimukseksi kesäkuun alkuun 2010 mennessä. Kunnanvaltuustot päättävät asiasta syksyllä. Alueen laajemmat palvelut ja koulutuspaikat toisen asteen jälkeen sijaitsevat pääosin Lahdessa.

Taajaan asutut kunnat

Asikkala, Nastola ja Orimattila ovat taajaan asuttuja kuntia, niissä yli 60 % asuu taajamissa. Orimattila ja Artjärvi yhdistyvät vuoden 2011 alussa, jolloin Orimattilasta tulee maakunnan neljänneksi suurin kunta. Orimattila ei ole mukana laajemmassa kuntajakoselvityksessä. Asikkalalla on vetovoimaa Päijänteen ja Vesijärven rantakuntana ja Nastolassa on edelleen elinvoimaista ja kilpailukykyistä teollisuutta, jossa viennillä on merkittävä osuus.

Maaseutumaiset kunnat

Artjärvi, Hämeenkoski, Kärkölä ja lisäksi maaseutupolitiikassa harvaan asutuksi maaseutukunniksi määrittelyt Sysmä, Hartola ja Padasjoki ovat Päijät-Hämeen maaseutumaisia kuntia. Hämeenkoski ja Kärkölä tekevät kuntayhteistyötä etenkin Hollolan kanssa. Sysmä ja Hartola kuuluivat Heinolan seutukuntaan. Heinolan seutukunta lakkautettiin tilasto- ja aluejakona vuoden 2010 alusta. Harvaan asutun maaseudun ongelmat ovat arkea myös Päijät-Hämeen tyyppikunnissa, kun väki ikääntyy ja palveluiden tehostamisen tarve keskittää palveluja kuntakeskuksiin tai maakuntakeskus Lahteen.

HEINOLAN SEUDUN ÄKILLINEN RAKENNUMUUTOS

Suomen hallitus nimesi 18.12.2008 Heinolan, Keski-Karjalan ja Koillis-Savon seutukunnat äkillisen rakennemuutoksen alueiksi vuoden 2010 loppuun saakka. Kohdealueena päätöksessä oli Hämeen TE-keskuksen ja Päijät-Hämeen maakunnan alueena Heinolan seutukunta, johon lukeutuvat Hartolan kunta, Heinolan kaupunki ja Sysmän kunta. Päätöksellä varmistettiin toimenpiteiden ripeä käynnistyminen tilanteessa, jossa alueilta oli vähentynyt satoja työpaikkoja. UPM ilmoitti 3.12.2009 Heinolan vaneritehtaan ja sahan sulkemista vuoden 2010 alkupuoliskon aikana. Lopetettavien toimintojen listalta Heinolan vaneritehtaalta loppui työpaikka 212 ja sahalta 77 työntekijältä. Heinolan seudun työllisyystilanteen raju heikentyminen vaatii lisätoimia alueen työllisyyden ja elinkeinoelämän kehittämiseksi. Seudun työttömyys on ylittänyt jo 15 prosenttia ja nousee UPM yksiköiden lopettamien jälkeen lähelle 20 prosenttia.

Viranomaisten ja kuntien yhteistyönä on laadittu Heinolan seutu nousuun -rakennemuutos suunnitelma, jota toteutetaan hallituksen päätöksen mukaisesti vuosina 2009–2010. Ohjelma toimii seudun yhteistyön kehittämisen välineenä tilanteessa, jossa yksittäisistä toimenpiteistä ei synny riittävästi kehittämistä seudulle. Heinolan seudun määrittelyä äkillisen rakennemuutoksen alueena tulee jatkaa vähintäänkin vuoden 2011 ajalle.

Heinolan alueen nousun mahdollistavia tekijöitä:

- hyvin väyläyhteyksin varrella (ratojen kehittäminen mm. Mikkeliin ja Jyväskylään on selvitettävä edelleen)
- luonnon ja etenkin vesistöjen läheisyys asumisessa ja vapaa-ajan viettämisessä
- yrittäjyydelle, palveluille ja teollisuudelle toimintaympäristö, jossa henkilöstön saatavuus on hyvä ja toimitiloja on vapaana
- erityistä osaamista kulttuurin- ja liikunnan palveluissa, asumisen ja rakentamisen uusissa tuoteinnovaatioissa ja materiaalien kierrätysliiketoiminnan kehittämisessä.

VÄESTÖENNUSTE 30.9.2009 TILASTOKESKUS	2010	2015	2020
Artjärvi*	1455	1448	1459
Asikkala	8653	8798	9008
Hartola	3366	3195	3113
Heinola	20413	20208	20177
Hollola	22193	23232	24248
Hämeenkoski	2127	2127	2148
Kärkölä	4922	4938	5011
Lahti	101190	103891	106377
Nastola	15186	15573	16020
Orimattila*	15012	15525	16089
Padasjoki	3431	3275	3184
Sysmä	4431	4288	4230
Päijät-Häme yhteensä	202379	206498	211064
*kuntaliitos vuoden 2011 alussa			

PÄIJÄT-HÄMEEN MAAKUNTASUUNNITELMASSA TODETUT VAIHTOEHTOISET TULEVAISUUSKUVAT 2035

Päijät-Hämeelle kuvattiin kolme erilaista fiktiivistä tulevaisuutta maakuntasuunnitelmatyössä 2009: "Päijät-Häme metropolialueen huoltajana", "Päijät-Häme metropolin toisena kasvukeskuksena" ja slow-ajatteluun perustuva tulevaisuus "Hitaat päijäthämäläiset".

TULEVAISUUSKUVA	KUVAUS
Päijät-Häme metropolialueen huoltajana	Päijät-Hämeen kasvu perustuu metropolialueen työpaikkakasvuun ja siellä työssäkäyvien asumisen laajentumiseen hyvien raideyhteyksien vaikutuksesta Päijät-Hämeeseen. Lahden seudun rooli pääkaupunkiseudun huoltajana perustuu edullisen ja laadukkaan asumisen tarjoamiseen nopeiden raideyhteyksien varassa.
Päijät-Häme metropolialueen toisena kasvukeskuksena vuonna 2035	Alueiden merkitys korostuu ja Suomen aluerakenteesta kehittyä aidosti monikeskuksinen, jossa metropolialueella on kuitenkin tärkeä rooli. Alueiden erikoistumisaloihin perustuvat klusterit voimistuvat Venäjän, Kiinan, Aasian ja muiden kehittyvien maiden kasvun myötä.
Hitaat päijäthämäläiset vuonna 2035	Rauhallinen elämä luonnontahdissa on visio miellyttävästä elinympäristöstä, jossa palvelut pelaa ja liikenne sujuu ja voidaan hyvin. Tärkeintä ei ole pelkästään talouskasvu ja työpaikat vaan elinympäristön hyvä kokonaisvaltainen laatu, sen viihtyisyys, mielekäs yhteisöllisyys. Asuinympäristön laatu on suuri arvo.

Kuvaukset maakuntaohjelman toteuttamisen kannalta elinkeinoelämän kehittyminen vaatii lähinnä kaudella 2011-2014 roolia, jossa alue toimii kasvukeskuksena metropolialueella. Päijät-Hämeen tulee rakentaa vahvaa osaamisperusteista ympäristöklusteria, muotoilua ja innovaatiotoimintaa alueen ja kansallisen kilpailukyvyn välineeksi. Maakunta profiloituu edellä mainittujen kärkiajattelun lisäksi hyvän asumisen, liikunnan ja vapaa-ajan maakunnaksi, jossa korostuvat arvot hitaammasta ja luonnosta voimia saavista elämäntavoista.

PÄIJÄT-HÄMEEN NELIKENTTÄANALYYSI

Globaalien megatrendien, kansallisten kehitysnäkömien ja valtakunnallisten tavoitteiden perusteella Päijät-Hämeen keskeisimmät vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet ja uhkat ovat osin seuraavia. Oheiseen taulukkoon on nostettu joitakin keskeisiä kaudelle 2011–2013 vaikuttavia tekijöitä lähtökohtana maakuntasuunnitelmassa havaittuihin nelikenttä (swot) -tekijöihin.

VAHVUUDET

S

- Teollinen osaaminen ja uudistuskky
- Osaamisen kärjet ympäristö-, muotoilu-, käytäntö-lähtöinen innovaatiotoimintaa ja liikunta
- Maantieteellinen ja liikenteellinen sijainti Suomessa
- Kohtalaisen tiivis alue- ja yhdyskuntarakenne
- Tarjolla monipuolisia asuin ympäristöjä
- Pinta- ja pohjavedet hyvää laatua
- Metropolialueen laaja työmarkkina-alue
- Tuottavat metsät ja pellot
- Kulttuuri- ja vapaa-ajan tarjonnan monipuolisuus
- Kansainväliset yhteydet hyvin saavutettavissa
- Kuntakeskusten joukkoliikenneverkosto Lahteen

HEIKKOUEDET

W

- Energian tuotanto - kivihiili
- Nuorten ikäluokkien pienuus
- Palveluverkoston kustannukset
- Pieni t&k-osuus
- Matala koulutustaso
- Etelä-Suomessa heikko BKT/asukas
- Valtiontalouden suuri nettomaksaja
- Työttömyyden rakenne
- Syrjäisten alueiden joukkoliikennepalvelut
- Osin heikot kansainväliset valmiudet

MAHDOLLISUUDET

O

- Ympäristö- ja energia osaamisen kehittäminen
- Työmarkkinatarjontaa osaavasta työvoimasta
- Luonnon ympäristön hyödyntäminen
- Liikuntaosaamisen tuotteistaminen
- Terveyspalveluiden kysyntä
- Uudet asuin ympäristöt mm. Karisto ja Henna
- Palveluiden tuottamisen tehostaminen
- Muotoilu ja luovan talouden vahvistaminen
- Materiaali- ja ekotehokkuuden lisääminen
- Itämeren ja Pietarin alueen potentiaalit
- Pohja- ja pintavesien hyödyntäminen
- Tietoliikenne- ja liikenneyhteyksien parantaminen

UHKAT

T

- Ilmastollisten ääri-ilmiöiden lisääntyminen
- Väestön huoltosuhteen heikentyminen
- Sosiaalisten erojen kasvu
- Turvattomuuden lisääntyminen
- Maaseudun elinolosuhteiden heikkeneminen
- Pääkaupunkiseudun asumalähiöiksi taantuminen
- Työttömyyden pitkittyminen
- Erikoisalojen työvoiman puute
- Maaperän ja vesien pilaantuminen
- Julkisen liikenteen heikkeneminen
- Globaalit nopeat lamashokit

EDELLISEN OHJELMAN JA OHJELMAKAUDEN 2006–2010 ARVIOINTIA

Päijät-Hämeen maakuntaohjelman 2007–2010 valmistelu oli tapahtunut yhteistyössä alueella toimivien valtion viranomaisten, kuntien, alueiden kehittämiseen osallistuvien yhteisöjen ja järjestöjen sekä muiden vastaavien tahojen kanssa. Ohjelman sisällöllisiä painopisteitä ovat innovaatioympäristön ja avainklustereiden kehittäminen sekä osaamisen tason nostaminen, sijaintiin liittyvien mahdollisuuksien hyödyntäminen sekä kunta- ja palvelurakenteen uudistaminen.

Missä onnistuttiin?

Päijät-Hämeen kehittämisen kärki terävöityi. Valinnoissa painottuivat ympäristöosaamisen, muotoilun ja innovaatiotoiminnan kehittäminen. Tuottavuuden ja tehokkuuden osalta kehittämistä on kohdennettu palvelusektorin tuottavuuden ja kilpailukyvyn parantamiseen, palvelujen ja tuotteiden kaupallistamiseen ja tuotteistamiseen sekä kuntien palvelutuotantoon. Lisäksi on pyritty kolmannen sektorin tuottamien ja julkis-yksityisten palveluiden kehittämiseen. Yritysten kasvun tukeminen on ollut keskeinen painopiste. Alueella valitun strategian mukaisesti on lähdetty siitä, että ympäristöosaamisen, muotoilun, ICT:n ja verkkoliiketoiminnan kehittäminen on kaikkien alojen yhteistä kehittämistoimintaa. Innovaatioympäristöjen kehittämisen lähtökohtana on ollut käytännön tarpeista lähtevän alueellisten innovaatorakenteiden kehittäminen sekä kansallisen ja kansainvälisen alueellisen innovaatio- ja teknologiapolitiikan verkottaminen. Päijät-Hämeen maakunnan työllisyyden ja talouden kehitys on viime vuosina ollut suhteellisen myönteistä.

Missä asioissa on ongelmia?

Ongelmalliseksi koettiin arvioinnissa ohjelman laadinnan aikataulun suhde muuhun ohjelma- ja strategiatyöhön (esimerkiksi seudulliset elinkeinostrategiat ja kuntien strategiat). Edelleen osa toimijoista ei näe tärkeänä hahmottaa maakuntaohjelman laadintaa sellaisena kaksisuuntaisena prosessina, joka myös aidosti vaikuttaisi toimijan oman strategian laadintaan. Kuten muissakin maakunnissa osa toimijoista korosti, että oleellisempaa on kyetä tuomaan ”omat painotukset” sisälle ohjelmaan kun arvioida, mitä muutoksia ohjelma maakunnan tahtotilan ilmaisuna mahdollisesti toimijalta edellyttää.

Kansainvälisyyteen panostaminen on edelleen jatkuva haaste. Lähinnä teemaa on kyetty edistämään hanketoiminnan kautta, mikä käytännössä tarkoittaa, että kansainvälisyyteen liittyvä osaaminen on kasvanut yksittäisissä hankkeissa.

Heinolan seudun kunnat ovat nimettyjä äkillisen rakennemuutoksen alueeksi. Talouden taantuman seurauksena maakunnan työttömyysaste on noussut koko maan vauhtia, mutta Heinolan seutukunnassa selvästi nopeammin. Talousvaikeuksista ovat erityisesti kärsineet teollisuus ja rakentaminen, joiden liikevaihdon määrä kääntyi laskuun vuoden 2008 lopussa. Huoltosuhteen heikentyminen alueen maaseutumaisissa kunnissa on palveluiden ja kuntien maksukyvyn kannalta kuntataloutta heikentävä tekijä.

Päijät-Hämeessä koulutustaso on maan keskiarvoa alhaisempi ja kolmasosa aikuisväestöstä on ilman minkäänlaista perusasteen jälkeistä tutkintoa, mikä osaltaan vaikeuttaa työttömien työllistymistä. Työmarkkinatilanne on parantunut usean vuoden ajan, työllisyysaste lähenee 70 %:n rajaa. Työpaikkojen määrä on pysynyt rakennemuutoksesta huolimatta edelleen tasaisena, vaikka teollisuuden työpaikat ovat vähentyneet ja palveluiden lisääntyneet. Tärkein väylähanke valtatie 12 etenee hitaasti.

PÄIJÄT-HÄMEEN VISIO JA TAVOITTEET

Päijät-Hämeen maakuntaohjelma toteuttaa maakuntasuunnitelman visiota ja täsmentää sen tavoitteita ohjelmatyön avulla. Maakuntaohjelmassa on todettu maakuntasuunnitelmassa tunnistetut globaalit uhkat, energiakustannusten nousu ja mahdollinen muuttoliikkeen vahvistuminen. Työ- ja elämäntapamuutokset tulevat olemaan välttämättömyksiä. Suurkaupunkikeskuksen elinvoimaisuuden kasvu ja sen kunta- ja ympäristön monet mahdollisuudet käytetään hyväksi kestävässä hyvinvointia tuottavana toimintaympäristönä. Maakunnan visiosta vahvaa painotusta tulee ympäristöosaamisen kokoamiseen, arjen palvelutuotannon ratkaisujen innovatiivisiin toteutusratkaisuihin ja muotoilun edistämiseen. Kestävän kehityksen mukainen menestyminen tuo lisää hyvinvointia palveluiden ja teollisuuden tuottamiseen asukkaiden hyvinvointia lisäen.

VISIO

Päijät-Häme on Itämeren alueen ympäristöosaamisen kokoaja, jossa arjen palveluiden, vapaa-ajan ja työn muotoilu mahdollistaa uudenlaisen erikoistumisen kansainvälisesti tuottavaan menestymiseen ja asukkaiden hyvinvointiin.

MISSIO

MUOTOILEMME ELÄMÄÄMME KESTÄVÄKSI

1. MATALAMMAN ENERGIANKULUTUKSEN TYÖ- JA ELÄMÄNTAVAT

Maakunnan kokonaisuuden kehittämisen kriittisin ongelma on, että palvelujen ja tuotteiden tuottaminen edellyttää energian kulutusta ja aiheuttaa liikennettä. Eurooppalainen ja kansallinen tavoite on vähentää ilmastopäästöjä ja korvata tuotenergiaa kotimaisilla vaihtoehdoilla. Yritystoiminnassa ilmasto- ja energiapolitiikassa on kysymys kilpailukyvyyn säilymisestä avoimilla markkinoilla. Ratkaistavana on, miten turvataan teollisuus- ja palvelutuotanto ja liikenteen toimintaedellytykset. Päijät-Hämeläiset tahtovat edelleen nauttia vapaan elämisen ja liikkumisen mahdollisuuksista eri liikennemuodoin ja kohtuuhintaisin energiakustannuksin.

Keskeisiä toimenpiteitä ja hankkeita:

- Keskusteluavaukset ja ilmastomuutokseen liittyvät selvitykset, joiden pohjalta elämäntapojen muutoksen tarpeen informaatiota voidaan jakaa yrityksille ja asukkaille.
- Paikallisilla teoilla ilmastonmuutoksen hillintään –hanke, jossa tunnistetaan toimet ja kohteet, joilla on vaikutusta ilmastonmuutoksen hillintään sekä selvitetään keinot vähentää ilmastovaikutusta. Eri keinojen vaikutus arvioidaan ja arvioinnin tueksi tehdään selvityksiä ja tutkimuksia.
- Maakunnallinen ilmastostrategia.
- Lahden kaupungin GreenCity -ohjelman tavoite on nostaa Lahti kansalliseksi kestävä kehityksen pilottikaupungiksi ja edelläkävijäalueeksi kansallisen ilmasto- ja energiastrategian toteuttamisessa.

Yhteistoiminta-alueen (Uusimaa, Kanta-Häme ja Päijät-Häme) edistettäviä toimenpiteitä:

- **Liikennejärjestelmän kehittäminen ja aluerakenteen kestävä kehittäminen**
 - ratojen välityskyvyn parantaminen
 - lähi- ja taajamaliikenteen palvelutaso ja joukkoliikenne
 - perustienpidon ja ratojen ylläpidon määrärahojen riittävyyteen vaikuttaminen
 - itä-länsi liikenteen parantaminen E18 ja VT 10/12 Hämeenlinna – Lahti – Kouvola
 - yhteistyö maakuntakaavojen valmistelussa
- **Luonnonvarojen kestävämpi käyttö**
 - energiaselvitykset (mm. tuulivoima ja uudistuvat energiavarat)
 - vesihuoltohankkeet ja määrärahojen lisääminen
- **Tietoliikenteen ja osaamisen edistäminen mm. laajakaistahanke**

1.1 ENEMMÄN OMAA ENERGIAA JA VÄHEMMÄN PÄÄSTÖJÄ

Oma energian tuottamisessa ja ilmastomuutoksen hillinnässä maakunnalla on hyvät mahdollisuudet. Kivihiilen käyttöä vähennetään systemaattisesti ja on siirryttävä uusiutuvien energialähteiden käyttöön. Kierrätysmateriaalienergian käyttöä lisätään. Tutkimustoiminnan avulla voidaan vahvistaa paikallisia ratkaisuja ja tehdä myös avauksia teollisuuden ja kansainvälisen liiketoiminnan kehittämiseksi. Maakunnan runsaat metsät muodostavat luonnollisen hiilinielun. Runsaat metsävarat, hakkuutähteet ja pienpuureservit mahdollistavat uusiutuvan energian käyttöä. Myös peltojen energiakäyttöä tulee arvioida siltä osin, kun niitä ei käytetä viljelytuotantoon. Maakunnan tieverkosto, rautatiet, vesitiet ja energijakeluverkosto mahdollistaa tulevaisuuden suuret ratkaisumallit asukkaiden ja yhteisöjen käyttöön, mutta pitäisi olla myös rohkeita kokeiluja pien- taloista suuryrityksiin energian kuluttajista energiantuottajiin.

Keskeisiä toimenpiteitä ja hankkeita:

- energiatutkimus ja selvitykset mm. Uusiutuvan energian tutkimuskeskuksen käynnistyminen
- Metsäenergiaa kannattavasti –hanke
- Hämeen Bioenergia II –hanke, jossa tavoitteena on kotimaisten biopolttoaineiden tuotannon ja käytön edistäminen ja niihin liittyvien investointien ja liiketoiminnan aikaansaaminen Kanta- ja Päijät-Hämeen alueella.

1.2 ENEMMÄN SÄHKÖISIÄ MAHDOLLISUUKSIA JA VÄHEMMÄN TURHAA LIKENNETTÄ

Maakunnan tietoliikenneverkkoa laajennetaan ohjelmakaudella. Tehokas laajakaistaverkosto luo valmistuttuaan mahdollisuudet uudenlaiseen sisältötuotantoon. Julkisorganisaatioilla on tällöin mahdollisuus palvelutuotannon huomattavaan parantamiseen ja lisäämiseen. Sisältötuotannon osaamista on hyödynnettävä panostamalla palvelutuotantoon. Maakunnallinen sisältötuotanto on tehtävä maakunnassa. Tässä voi hyödyntää myös alueen graafisen suunnittelun huippuosaamista ja kehitettyjä ratkaisuja voi markkinoida maailmanlaajuisesti.

Liikenne- ja viestintäministeriö on määritellyt laajakaista 2015 -hankkeessa tukikelpoisiksi alueiksi syrjäisimmät maaseudut, joilla verkkojen rakentaminen ei ole kaupallisesti kannattavaa. Tukikelpoisella alueella asuu noin 3 % Päijät-Hämeen väestöstä.

Sähköisten palveluiden kehittämisessä on alueella tehty hyviä kansallisia ja kansainvälisiäkin avauksia. Langaton Lahti (LLA) -kehitysohjelma on luonut pohjaa ICT-yritysten ja uusien sovellusten kehittäjien yhteistyölle. Tarkoituksena on käynnistää yritystoimintaa, laajentaa ja tukea osaavia palveluntuottajia ja tarjota heille verkostoympäristö ja mahdollisuuksien mukaan sijoittumisympäristö esim. Lahden rautatieaseman läheisyydestä. Kehittäminen tehdään yhteistyössä mm. LAMK:n tietotekniikan ja muotoilun yritysyritysteistyön kanssa.

Keskeisiä toimenpiteitä ja hankkeita:

- laajakaistahankkeen alueellinen kilpailutus ja toteuttaminen ja mm. 100 M maakunta -hanke
- sähköisen sisältötuotantoteollisuuden pilotoinnit ja klusterin syntyminen
- klustereita ja palvelurakenteita tukevat sähköiset ratkaisut
- kuntien tietotekniikkajärjestelmien yhdenmukaistaminen.

1.3 ENEMMÄN JULKISTA LIIKENNETÄ JA VÄHEMMÄN YKSITYISLIIKENNETÄ

Päijät-Hämeen julkisen liikenteen toiminnallisuutta ja kustannustehokkuutta voidaan edelleen parantaa. Maankäytön suunnittelussa luodaan edellytykset taloudellisesti kannattavien reittien muodostumiseen. Seudullinen raideliikenne edellyttää tiiviiden asemanseutujen kaavoitusta. Joukkoliikenne-etuisuudet kaupunkiliikenteessä lisäävät myös kaupunkikeskustojen viihtyisyyttä ja vetovoimaa.

Päijät-Hämeen liikennejärjestelmäsuunnitelmassa on sovittu kärkitehtävät liikenteen kehittämisen osalta:

Vaikutetaan liikkumis- ja kuljetustarpeisiin sekä kulku- ja kuljetustapoihin:

1. liikkumistottumuksiin ja asenteisiin vaikuttaminen
2. liikkumis- ja kuljetustarpeet maankäytön ja palvelujen suunnittelussa

Tehostetaan olemassa olevan väylästön ja palveluiden käyttöä:

3. maakunnan asukkaiden tasapuoliset liikkumismahdollisuudet
4. Lahden seudun houkuttelevuus asumisen alueena
5. Päijät-Hämeen elinkeinoelämän kilpailukyky

Parannetaan nykyistä infrastruktuuria:

6. maakunnan liikennejärjestelmän kehittäminen kestävien periaatteiden pohjalta
7. kuljetusten toimintavarmuuden parantaminen

Laajennetaan liikenneverkkoa uus- tai laajennusinvestoinneilla:

8. maakunnan kehittymistä tukevien isojen investointien tukeminen.

Keskeisiä toimenpiteitä ja hankkeita:

- liikennejärjestelmäsuunnitelman päivittäminen ja uudistaminen
- matkakeskus Lahteen
- oikorataa tulee jatkaa Lahdesta Heinolaan ja Mikkeliin
- tutkitaan myös muita rataoikaisuratkaisuja kuten Lahti – Hämeenlinna, Lahti - Jyväskylä
- rataliikenteen kehittäminen, esim. biokaasujunat sähköttömällä rataosuuksilla Heinolaan tai Orimattilaan (Loviisa) ja rataliikenteen turvallisuuden parantaminen
- älykkään liikenteen linjausten toteutus
- valtatie 12 uudistaminen, Lahden eteläinen kehätie, Kouvola - Lahti - Hämeenlinna
- Hennan uusi asuinalue
- vesireitit vapaa-ajan ja mm. energia-alan kuljetusväylinä ja satamien kehittäminen.

1.4 ENEMMÄN PUHDASTA YMPÄRISTÖÄ JA VÄHEMMÄN YMPÄRISTÖN RASITUSTA

Maakunnasta otettujen ja maakuntaan toimitettujen materiaalien kiertoastetta on nostettava. Käytöstä poistuva materiaali tai hukka palautetaan takaisin uusiutumaan luonnon kiertoon joko mikro-, paikallis- tai makrokoluokan ratkaisuisissa, joissa raaka-aine jalostetaan tai hajotetaan kemiallisesti tai teknisesti uuteen käyttöön puhtaana energiana, aineina, materiaalina, maanparannusaineena tai ekologisen järjestelmän osana. Luonnonvarojen kulutusta pyritään vähentämään.

Päijät-Hämeen elinympäristön laatu sekä yhtenäiset luontoalueet eliölajien säilymiseen ja ihmisten virkistytymiseen on varmistettava. Monimuotoiset ja yhtenäiset luontoalueet mahdollistavat eliölajien säilymisen. Kaikessa toiminnassa on huomioitu luonnon kiertokulku ja erikoiset ekosysteemit.

Ohjelmakaudella toteutetaan Päijät-Hämeen vesihuoltosuunnitelmaa. Uusi rakentaminen on sijoitettava siten, että pienilmasto ja maisema otetaan riittävästi huomioon. Viherrakentamiselle tulee oma tehtävänsä kauneus- ja virkistysarvojen lisäksi olla osa ekosysteemiä ja rakennetun ympäristön toiminnallista kokonaisuutta. Ympäristön arvostaminen ja ympäristöstävälliset elämäntavat ovat arjen peruslähtökohtia.

Keskeisiä toimenpiteitä ja hankkeita:

- Materiaalin käsittelyllä lisää palveluja ja tekniikkaa Päijät-Hämeeseen –hanke
- Heinolan ja Lahden alueella toimivan materiaalien kierrätysliiketoiminnan ja siihen liittyvän teknologiaosaamisen kehittäminen
- biojätteen, sivuainevirtojen ja materiaalitehokkuuden parantamisen hankkeet
- luonto- ja toimintaympäristön kehittämishankkeet
- Vesijärvi- ja hulevesihankkeet
- vesihuollon toimintavarmuuden ja vesihuoltoyhteistyön edistäminen
- jätevesikuormituksen minimointi ja haja-asutuksen vesihuollon edistäminen
- jatketaan pohjavesialueiden tutkimus- ja selvityshankkeita
- käynnistetään Asikkala-Heinola-Nastola-Hollola-Lahti yhteinen vesihuoltohanke.

2. VAHVA SUURKAUPUNKIKESKUS JA MONIPUOLISET MAHDOLLISUUDET

Lahden kaupungin strategian mukaisesti Lahti profiloituu johtavana ympäristökaupunkina, jossa yhdistyy koko kaupungin kestävä kehittäminen vahvaan ympäristöosaamiseen ja asemaan ympäristöliiketoiminnan keskuksena. Elinkeinorakenteen kehittämisessä kärkialoja ovat ympäristöliiketoiminta sekä muotoilu- ja kulttuuriosaamiseen perustuvat luovan talouden alat. Ympäristökaupunkina Lahti tarjoaa houkuttelevan kehittämissympäristön kotimaisille ja kansainvälisille yrityksille. Kärkialojen määrätietoisesta kehittämisestä kaupunkiin syntyy runsaasti uusia työpaikkoja. Lahden tavoitteena on yli %:n vuotuinen väestömäärän kasvu.

Suomalaiseen suurkaupunkipolitiikkaan kuuluu kasvava Lahden alue. Suurkaupunkien painopisteitä kehittämisessä ovat mm. osaamiseen perustuvan kilpailukykyyn vahvistaminen, sosiaalisen eheyden turvaaminen ja eheä yhdyskuntarakenne ja hyvä elinympäristö. Päijät-Hämeen maakuntaohjelma tukee alueen keskuskaupungin toimia ja roolia osana valtakunnallista suurkaupunkipolitiikkaa.

Päijät-Häme ja Lahti voivat vahvistaa roolia elinkeino- ja matkailustrategian edistämisellä. Alue on metropolialueen toinen suuri kasvukeskus pääkaupunkiseudun lisäksi. Tapahtumamatkailussa painotusta lisätään työsidonnaisen matkailun edistämiseen ja mittavien urheilu- ja liikuntatapahtumien luomiseen. Näiden lisäksi alueen hyvinvointiklusterista tulee löytää tukea hyvinvointimatkailuklusterin synnyttämiseen alueelle ja uusien hyvinvointipalvelutuotteiden synnyttämiseen ja kaupallistamiseen.

Keinot:

- markkinointi - ja tuotekehityskoulutuksen lisääminen.

Keskeisiä toimenpiteitä ja hankkeita:

- Lahden kaupunkikeskustan kehittäminen
- Lahden elinvoimaisuuspaketin jatkaminen; toimeenpano jakaantuu Lahden kaupungin, Lahden Tiede- ja yrityspuiston sekä Lahden Alueen kehittämissyhtiön toteuttamaan elinkeino-osioon, kaupungin eri toimijoiden toteuttamaan kunta-laisten hyvinvointiosioon ja kaupunkikonsernin investointiosioon
- ympäristö- ja muotoilukeskusroolin vahvistaminen
- liikunnan megamaakunta; arjen liikkuva elämäntapa, opetuksen ja tutkimuksen kehittäminen sekä liikuntapaikkojen tarjontaa valtakunnan kärkitasolle, sankaritarinat
- hyvinvointimatklusterin kokoaminen sekä toiminnan aloittaminen
- laajakaistahanke haja-asutusalueiden kehittämisen tukena
- kylä- ja asukastoiminnan aktivointitoimet.

Yhteistoiminta-alueen (Uusimaa, Kanta-Häme ja Päijät-Häme) painotuksia, jossa keskeistä laajan metropolialueen kilpailuedun hyödyntäminen:

- Liikennejärjestelmän kehittäminen ja metropolialueen kestävä kehittäminen painottaen ratojen ja tieväylien välityskyvyn parantamista ja ylläpitoa.
- Itämeristrategiaan liittyvät toimet.

2.1 ENEMMÄN MAHDOLLISUUKSIA LUOVAN POTENTIAALIN KOHTAAMISEEN JA VÄHEMMÄN VAJAAKÄYTTÖÄ

Lahdessa on luovaa potentiaalia huippuosaamisen muodossa, mutta se on hajautuneena kaupungin eri osiin. Lahden asemanseudun alueesta voi muodostua Helsingin ja Pietarin luovan osaamisen kohtauspaikka ja laajemmin osaamisen ja elinkeinoelämän kohtausasema. Muotoiluun pohjaava liiketoiminta ja yrittäjyys sekä kulttuuri- ja vapaa-ajanpalvelut keskittyvät alueelle. Erikoistuvat kunta- ja kyläkeskukset voivat toimia myös luovan potentiaalın kokoamispaikkoina. Heinolassa, Sysmässä ja muissakin kunnissa on erityisosaamista ja tahtotilaa, jolla voidaan myös luoda kohtauspaikkoja, hyvinvointia ja luoda alan työllistymistä.

Keskeisiä toimenpiteitä ja hankkeita:

- uusia malleja, joissa taiteesta ja kulttuurista luodaan hyvinvointia
- tuetaan luovien alojen ja hyvinvointialojen yhteistä yritystoimintaa ja palvelukonsepteja
- luovan alan toimijoiden yhteenliittymien kehittäminen
- Lahden kulttuurin- ja luovan liiketoiminnan keskus
- World Design Capital Helsinki 2012 -kumppanuus
- Heinolan luovan alan kehittämisohjelma.

2.2 ENEMMÄN VETOVOIMAA JA VÄHEMMÄN RAJOJA

Kansainvälinen toiminta luo edellytyksiä taloudelliseen kasvuun. Viennin ja tuonnin prosessien kehittäminen luovat kustannussäästöjä ja uusia toimintamalleja. Nopeutuvat yhteydet maakunnasta eri suuntiin parantavat saavutettavuutta ja kasvattavat maakunnan vaikutusalueita. Vuorovaikutuksen kasvu maakunnan ja sen lähialueiden välillä lisää toimeliaisuutta ja yritystoimintaa. Yritysten sijoittumisedellytykset monipuolistuvat työvoiman saatavuuden parantuessa. Logistinen edullinen sijaintipaikka takaa nopeat kuljetukset pääjätähämäläiselle teollisuudelle hyödyntäen lentokenttä- ja satamapalvelut. Väyläverkon poikittaissuuntainen kehittäminen alueen läpi on yksi kehittämisen haasteista, kun valtakunnan väylähankkeita järjestellään seuraavassa hallituksessa. Lahti toimii rata- ja tieverkon risteysenä, jossa on paljon sijoittumismahdollisuuksia aseman- ja kehätien varrella.

Edullisen työmatkalippukäytännön laajentaminen liittyy Lahden seudun merkittäväksi osaksi pääkaupunkiseudun työssäkäyntialuetta. Vain muutaman tunnin päässä ovat Pietarin alueen miljoonien ihmisten talousalue.

Keskeisiä toimenpiteitä ja hankkeita:

- luodaan toimivia kansainvälisiä yhteistyöverkostoja eri toimialoilla ja klustereissa
- eurooppalaiseen hankeyhteistyöhön osallistuminen, esim. Transbaltic-hanke, jossa tavoitteena on mm. satamien käytön tehostaminen sisämaaterminaalien avulla
- logistiikka -alueiden uudet ratkaisut ja markkinointi
- Russia House –hanke, jossa viennin edistämisen lisäksi on tavoitteena lisätä venäläisten toimintaa Lahden alueella
- tyhjien teollisuus- ja yritystilojen aktiivinen markkinointi mm. Lahden ja Heinolan osalta.

2.3 ENEMMÄN TIIVISTÄMISTÄ JA VÄHEMMÄN ASUTUKSEN HAJOAMISTA

Pääjätähämäläisten julkisten ja kaupallisten palveluiden järjestäminen taloudellisesti, ekologisesti ja sosiaalisesti kestäväällä tavalla edellyttää riittävää määrää asukkaita ympäristössään. Taajamien ja kylien asukasmäärä kasvaa ohjatusti. Taajamat ja kylät mahdollistavat tiiviitä kanssakäymisen alueita, joissa joukkoliikenteen sekä vesi- ja energiahuollon ratkaisut suunnitellaan yhteistuumin.

Maaseudulla suositaan yhteisöllistä asumista kylissä yhdyskuntateknisen huollon ja palveluiden piirissä. Yksittäiset haja-asumisen valitsevat asukkaat huolehtivat vesi-, jätevesi-, tietoliikenne- ja kuljetustarpeista talouskohtaisilla kestäville ratkaisuilla.

Keskeisiä toimenpiteitä ja hankkeita:

- kaupunkirakenteen eheyttäminen ja tiivistäminen
- Hennan uusi asuin- ja työpaikka-alueet
- vesihuollon toimintavarmuuden ja vesihuoltoyhteistyön edistäminen, Pääjät-Hämeen vesihuoltosuunnitelma
- vesihuollon- ja laajakaistatoteutuksen yhteiset ratkaisumallit, esim. osuuskunnat
- kylätoiminnan ja kylien kaavoituksen edistäminen
- kuntakeskusten elinvoimaisuuden ja palveluiden kehittäminen
- kulttuuriympäristöjen huomioiminen maisemahoidossa ja palveluissa.

2.4 ENEMMÄN ERIKOISTUNEITA KYLIÄ JA VÄHEMMÄN TAANTUVAA MAASEUTUA

Päijät-Hämeessä on erityyppisiä kyliä, joilla on joko yksittäisinä kylinä itsenäistä vetovoimaa tai useammilla kylillä on mahdollisuus verkottua yhdessä tiettyjen aihepiirien ympärillä. Vapaa-ajan asutuksella on tärkeä merkitys maaseudun ja kylien elinvoimaisuudelle sekä uusien asukkaiden saamisessa maakuntaan viettämään täällä enemmän aikaa tai muuttamaan paikakunnalle vakituisesti asumaan ympärivuotiseen käyttöön soveltuvilla alueilla.

Joidenkin kylien osalta riittää profiloituminen hyväksi maaseutumaiseksi asuinalueeksi, josta on hyvät yhteydet työpaikoihin ja palveluihin. Luonnonläheinen asuminen on todettu hyväksi ja tervehdyttäväksi ympäristöksi myös ikäihmisille ja erilaisille kuntoutujille. Hoivapalveluihin erikoistuminen ja ympäristöön liittyvät työt tarjoavat uusia työpaikkoja kylille ja kyliin syntyy uutta hyvinvointi- ja terveystalvuluosaamista. Esille ovat nousseet myös maaseutuoloihin hyvin sopivat harrastusmahdollisuudet kuten hevos- ja muut kotieläinharrastukset sekä kotitarveviljely. Ekokylätyypisille yhteisöille löytyy useitakin sisältövaihtoehtoja. Maaseutumatkailun ja Päijät-Hämeen matkailustrategian toteuttaminen antaa mahdollisuuksia myös maaseudun palveluiden ja yrittämisen edellytysten kehittämiseen.

Päijät-Hämeen maaseudulla on tärkeä arvo metsätalouden, puun- ja ruuantuottajana ja rooli vahvistuu tulevina vuosina. Lähialueruuan ja kuljetusketjujen lyhentämisen tarve tuo mahdollisuuksia ruokaraaka-aineiden lähijatkajalostukseen ja uusiin työpaikkoihin.

Keskeisiä toimenpiteitä ja hankkeita:

- Hämeen maaseutuohjelman toteuttaminen
- Toimintaryhmät toteuttavat maaseututoiminnan aktivointia ja hanketyön edistämistä
- Kylä välittää –hanke edistää lähidemokratiaa ja paikallistoimintaa. Maakunnan vireälle kylätoiminnalle haetaan lisää vaikuttavuutta, jossa kyläsuunnitelmien liittäminen osaksi virallista kuntasuunnittelua on keskeistä.

3. TUOTTAVA JA INNOSTAVA TOIMINTAYMPÄRISTÖ

Päijät-Hämeen tulee jatkaa ohjelmakauden 2006–2010 tavoitteita yksityisen ja julkisen sektorin tuottavuuden kehittämiseksi. Monet maakunnassa laaditut toimenpideohjelmat tähtäävät samaan tarkoitukseen, jossa taustalla on tosiasiana väestön ikääntyminen ja globaalissa kilpailussa selviytyminen. Maakunnassa on pakko tuottaa tavaroita ja palveluja entistä tehokkaammin.

Jatkuva oppiminen ja tiedon jalostaminen nostavat maakunnan kilpailukykyä tuottavasti.

Keskeisiä toimenpiteitä ja hankkeita:

- jatkuva oppiminen osana aikuisten koulutuksen elinkaarta
- tiedon jalostamisen taitojen kehittäminen
- kilpailukykyisten osaamisvalmiuksien parantaminen eri koulutuksen asteilla
- teknologian entistä parempi hyödyntäminen
- Tekes-rahoitus, elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen yritystoiminnan tukemat kehittämistoimet kasvuun ja liiketoiminnan kehittämiseen pyrkien yritysten tukemisessa
- vientiä tukevat toimenpiteet, klusterit ja verkostot
- kunta- ja palvelurakenteiden uudistaminen.

Yhteistoiminta-alueen (Uusimaa, Kanta-Häme ja Päijät-Häme) painotuksia, jossa keskeistä laajan metropolialueen kilpailuedun hyödyntäminen:

- ennakointi, nuoriso- ja aikuiskoulutuksella osaamisen kehittäminen
- osaamiskeskusohjelmatyö, ympäristö- ja asuminen, korkeakouluyhteistyö
- tarvittavassa määrin maahanmuuttopolitiikka.

3.1 ENEMMÄN OSAAMISTA JA VÄHEMMÄN SYRJÄYTYMISTÄ

Päijät-Hämeessä yhteiskunnalliset muutokset ja työelämän muuttuvat osaamistarpeet edellyttävät panostusta aikuiskoulutukseen ja ohjauspalvelujen kehittämiseen. Maakunnassa luodaan verkostoituvaa yhteistyötä asiakaslähtöisten koulutuksen ohjauspalvelujen saatavuuden, laadun ja vaikuttavuuden parantamiseksi. Maakunnassa on suuri tarve edistää työvoiman saatavuutta ja kohottaa työikäisen väestön osaamistasoa. Pitkän aikavälin työvoima- ja koulutustarpeiden ennakointi toteutetaan työvoima- ja koulutusorganisaatioiden kanssa yhteistyössä.

Alueen tarpeesta syntyvää koulutusta tulee edelleen kehittää. Kehittämiseen tarvitaan uudenlaisia yhteistyörakenteita ja yhteistä ohjausta. Yliopistokeskuksen tiedepohjaa tulee laajentaa osana kansallista ja kansainvälistä korkeakoulutoimintaa. Korkeakoulutoimijoiden verkostojen hyötyjä tulee edelleen lisätä avoimessa ympäristössä. Hyväksi havaittuja toimintoja hyödynnetään osaamisen kehittämisessä.

Syrjäytymisen ehkäisemiseksi on tärkeää varhainen puuttuminen ongelmiin. Lastensuojelun resursseista huolehtiminen sekä koulupudokkaiden ja nuorten ammatillisen koulutuksen ulkopuolelle jäämisen estäminen ovat keskeisiä syrjäytymisen ehkäisyn painopisteitä.

Alueelle maahan muuttaneita tulee kytkeä entistä paremmin osaksi suomalaista yhteiskuntaa ja tuottavaa työperäistä toimintaa. Etniset ryhmät ja alakulttuurit vahvistuvat ja koko väestö tarvitsee monikulttuurisuusvalmennusta. Koulutuspalvelu- ja kehittämällä maahanmuuttajien osaaminen hyödynnetään työvoiman saannin turvaamiseksi.

Keskeisiä toimenpiteitä ja hankkeita:

- esitetään lisää nuorten ja aikuisten ammatillisen koulutuksen koulutuspaikkoja alueelle
- aikuiskoulutuksen koordinaatio alueella ja yhteistoiminta-alueella
- yliopistokeskuksen ja korkeakouluyhteisön palveluverkon ratkaisut
- syrjäytymisen ehkäisyn toimenpiteet
- maahanmuuttopoliittisen ohjelman toteuttaminen
- turvallisuussuunnitelman toteuttaminen
- KOTTI -hanke
- TYKES-rahoitus
- nuorten sijoittumista työelämään tuetaan suuntaamalla ESR-rahoitusta
- kolmannen sektorin välityömarkkinoiden VÄLKE-hanke
- Lasten Ikihyvä, jossa esim. hyvinvoiva lapsi kuntapalveluissa -tutkimushanke.

3.2 ENEMMÄN ERIKOISTUMISTA, INNOVAATIOITA JA VÄHEMMÄN MASSATUOTANTOA

Päijät-Hämeessä on ollut luonnonvaroja tarjoava seutu asukkaalleen jo tuhansia vuosia. Teollisuus synnytti pienestä kylästä Lahden kaupungin, jossa maakuntalaiset kohtaavat edelleen markkinatorin merkeissä kerran kuukaudessa. Lahden kehitys on pitkälti teollisuuden alojen kehitystä, jossa perinteinen puuteollisuus ja puutuoteteollisuus ovat edelleen työllistämässä maakuntalaisia. Nykyinen teknologiaosaaminen on mahdollistanut kansainväliseen kauppaan kykenevän mekatroniikkaklusterin. Päijäthämäläisen yritys- ja julkisen sektorin liiketoimintaa vahvistetaan innovaatiotoiminnalla.

Kilpailukyky- ja elinkeinostrategiassa Lahden alueen visioksi vuoteen 2015 asetetaan: olla Suomen ympäristötehokkain ja yritysystävällisin alue. Nämä tavoitteet soveltuvat myös koko maakunnan kehittämisen tavoitteiksi.

Teollisuuden rakenne muuttuu vahvasti kansainvälisen palveluliiketoiminnan suuntaan ja elinkeinoelämän ja tutkimuksen kansainväliset strategiset kumppanuudet ovat tärkeitä. Terveys- ja hyvinvointialan yrittäjyyteen ja matkailuun on maakunnassa vahva perusta. Elinkeinorakenteen muuttuminen edellyttää innovaatiojärjestelmän uudistamista ja kehittämistä. Maakunnassa on kolme innovaatiotoiminnan osaamisen kärkeä, joita halutaan jatkossa erityisesti painottaa ja niissä profiloitua: ympäristö, muotoilu ja innovaatiotoiminnan aktiivointityö.

Keskeisiä toimenpiteitä ja hankkeita:

- Suomen johtava ympäristöosaamisen keskittymä: vauhditetaan maamme johtavan ympäristöosaamisen keskittymän rakentamista Niemen alueelle
- ympäristötehokkuuden kehitysohjelma: toteutetaan yritysten ja julkisten toimijoiden yhteistyönä uusien ympäristötehokkaiden ratkaisujen pilotointi- ja testausympäristöjä mm. asumis- ja prosessiteollisuudessa sekä energiatuotannossa
- kansainvälisten ympäristöalan yritysten houkuttelu: vahvistetaan ympäristöalan aktiivista, kansainvälistä investointimintaa
- kasvuyrityspalvelun kehittäminen: vahvistetaan nopean kasvun yritysten, erityisesti ympäristöteknologiayritysten, kasvua ja kansainvälistymistä edistävää palvelua
- muodostetaan alueelle korkeakoulutasoisen muotoiluosaamisen ja sen soveltamisen kansallinen solmukohta
- otetaan kansallista johtoroolia muotoilualan kehittämisessä erityisesti uusille sovellusaloille
- muodostetaan kärkialoille yritysten sekä tutkimus- ja koulutusorganisaatioiden yhteisiä tutkimus- ja innovaatiotoimintaa
- edistetään systemaattisesti parhaiden tutkimusryhmien toimintaa ja kansainvälisiä yhteyksiä
- kehitetään yritysvaikutusten arviointia kaikessa päätöksenteossa ja erityisesti kunnallishallinnossa
- parannetaan osaavan työvoiman saatavuutta.

3.3 ENEMMÄN TUOTTAVUUTTA JA VÄHEMMÄN TYÖPANOSTA

Päijät-Hämeessä yksityisellä ja kuntasektorilla tuottavuuden jatkuva parantaminen on keskeinen keino turvata palvelujen saanti työvoiman tarjonnan kääntyessä väestön ikääntymisen vuoksi laskuun. Samalla yksityisen ja julkisten toiminnan ja palveluiden laadulle asetetut vaatimukset kasvavat. Päijät-Hämeen sosiaali- ja terveysyhtymä on ollut esimerkillinen yhteinen tahtoponnistus tuottaa kustannustehokkaasti kuntien perustehtäviä.

Nykyisillä toimintamalleilla ja -tavoilla kuntien tulopohja ei riitä vastaamaan kasvaneisiin haasteisiin, joten toimintojen tehostaminen on välttämätöntä mm. palvelumarkkinoita avaamalla sekä yhteisöllisyyttä ja yrittäjyyttä lisäämällä. Mikäli Päijät-Hämeen kuntarakenteen jää hajanaiseksi, on pienten kuntien oltava ketteriä palvelujen kustannustehokkaissa ratkaisumalleissa.

Maakunnan elinkeinoelämässä ja julkisella sektorilla tarvitaan rakenteellisia uudistuksia mm. luomalla uudenlaisia verkostoja yli perinteisten organisaatorajojen. Lahden seudulla kunnat ovat löytäneet uusia laajempia malleja tuottaa palveluita, kuten esimerkiksi Lahden seudun ympäristöpalvelut.

Tieto- ja viestintäteknologian tehokas käyttö tukee verkostorakenteiden hyödyntämistä. Ilman rakenteellisia ja teknologisia muutoksia tuottavuuden kasvattaminen on rajallista. Kunnat voivat edelleen hyödyntää yhteisiä sähköisiä toiminta-alueita ja tuotteita.

Tuottavuuden oikeanlainen kehittäminen voi parantaa työn mielekkyyttä, työntekijän motivaatiota ja kannusteita. On kehitettävä menetelmiä, joilla jokapäiväisestä työstä saadaan irti arjen innovaatioita. Mahdollisuus vapaa-ajan käyttöön ja elämän laatuun tulee kuitenkin säilyttää liikunnan megamaakunnassa.

Keskeisiä toimenpiteitä ja hankkeita:

- rakenteelliset uudistukset, uudet prosessit ja toimintamallit, uudenlaisten verkostojen luominen sekä yhteistyön lisääminen yli perinteisten organisaatorajojen
- kuntien työvoimavaltaisten palveluiden työn suunnittelu
- tuotantotaloudellisempia työmenetelmiä kehittäminen
- palveluprosessien ja toiminnallisten pullonkaulojen löytäminen
- tieto- ja viestintäteknologian hyödyntäminen
- arjen ratkaisuehdotusten saalistaminen ja hyödyntäminen.

3.4 ENEMMÄN TERVEYTTÄ JA TYÖURAA JA VÄHEMMÄN UUPUMISTA

Päijät-Häme on julistautunut liikunnan megamaakunnaksi, jossa kuntakentän tuottavuutta ja asukkaiden hyvinvointia tukemaan on laadittu mm. terveystuottavuuden strategia. Asukkaiden hyvinvoinnin tukeminen liikuntapalveluiden kehittämisellä ja terveystuottavuutta edistämällä on kirjattu aikaisempaan maakuntastrategiaan. Tavoitteena on asukkaiden hyvinvoinnin kehitys valtakunnallista keskiarvoa paremmin ja alueen imagon nostaminen liikunnan ja hyvinvoinnin keskuksena.

Hyvinvointia ja terveyttä edistävä toiminta maakunta- ja kuntatasolla edellyttää hallintokuntien välistä yhteistyötä sekä verkostoitumista laajan toimijakentän kesken. Sosiaali- ja terveydenhuolto toimii kustannustehokkaasti ja ennaltaehkäisevästi. Vuonna 2035 julkisen erikoissairaanhoidon palvelurakenteet ovat uudistuneet. Maa on jaettu muutamiin suuralueisiin, joilla on pitkälle kehittyneeseen työnjakoon perustuvia vastuusairaalaita. Päijät-Hämeen keskussairaala vastaa alueen kannalta välttämättömistä päivystyspalveluista ja kiireellisistä palveluista, peruserikoissairaanhoidosta sekä valtakunnallisesti kilpailukyvisistä valituista toimenpiteistä. Valtaosa sairaalan toimintayksiköistä on yhteisiä muiden sairaaloiden kanssa.

Työelämäohjelmien sekä yhteiskunnan ja yksityisen sektorin muiden toimenpiteiden taloudellisen menestyksen yhteisvaikutus on myöhentänyt eläkkeelle jäämistä ja nostanut työllisyysastetta. Erityisesti 50-vuotiaiden työssä olevien työajan odote on pidentynyt huomattavasti.

Työelämän laadun koheneminen näkyy työntekijöiden parantuneina kehittymis- ja vaikutusmahdollisuuksina työssä hyvinvoinnin kasvuna ja työyhteisön sisäisen luottamuksen ja yhteistoiminnan vahvistumisena.

Keskeisiä toimenpiteitä ja hankkeita:

- terveystuottavuusstrategian edistäminen ja kuntien toimeenpanosuunnitelmat
- KOKO-ohjelman hyvinvointiklusterityö
- kuntien palvelurakenteen uudistaminen, mm. sähköiset palvelut
- hyvinvointipalvelujen uudistamishankkeet, jossa tavoitteena palvelutoiminnan tehokkuuden, tuottavuuden, taloudellisuuden ja laadun parantaminen.

4. TAVOITTEELLINEN ALUERAKENNE

Maakunnan kehittämisen ja aluerakenteen tarkastelu perustuu 225000 asukasta varten vuoteen 2035. Aluerakenteen ytimessä on keskustaupunki, hyvän palvelutason omaavat **kaupunkikylät ja kirkonkylät sekä vireät maaseutukylät**. Aluerakenteen maakuntasuunnitelmaa yksityiskohtaisempi tarkastelu tapahtuu keväällä 2010 käynnistyvän maakuntakaavan valmistelun yhteydessä.

Päijät-Hämeen maakuntakaava

Päijät-Hämeen lainvoimainen maakuntakaava vahvistettiin 11.3.2008. Maakuntakaavassa esitetään alueiden käytön ja yhdyskuntarakenteen periaatteet sekä alueellisen kehittämisen kannalta tarpeellisia alueita maakunnallisella tai seudullisella tasolla. Viranomaisten on pyrittävä edistämään maakuntakaavan toteuttamista.

Päijät-Hämeen maakuntakaava nostaa esiin erityiset kehittämisen kohdealueet. Maakuntakaavassa merkinnällä osoitetaan kaupunki- ja kuntavyöhykkeitä, joihin kohdistuu maakunnallisesti tai seudullisesti tärkeitä alueidenkäyttöisiä kehittämistarpeita: kk1 Orimattilan Palojoen - keskustan kehittämisen kohdealue, kk2 Kärkölen kehittämisen kohdealue, kk3 Hämeenkosken kehittämisen kohdealue, kk4 Miekkiön - Renkomäen - Pennalan kehittämisen kohdealue, kk5 Hengan kehittämisen kohdealue, kk6 Vääksyn - Vesivehmaan kehittämisen kohdealue, kk7 Vierumäen kehittämisen kohdealue, kk8 Heinolan - Tähtiniemen - Hevossaaren kehittämisen kohdealue, kk9 Heinolan Kirkonkylän kehittämisen kohdealue, kk10 Lahden kehittämisen kohdealue, kk11 Paimelan - Vesivehmaan kehittämisen kohdealue, kk12 Hartolan kehittämisen kohdealue, kk13 Nostavan - keskustan - Messilän kehittämisen kohdealue. Lisäksi kaavassa on esitetty maaseudun kehittämisen kohdealueita sekä matkailun ja virkistystyksen kehittämisen kohdealueita.

Kehittämisen kohdealueille on tyypillistä, että niissä kohtaavat monet toiminnalliset tarpeet, joiden yhteensovittaminen edellyttää kehittämishankkeita ja investointeja. Tällaisia yhteensovittamisen ja kehittämisen tarpeita syntyy esimerkiksi teollisuuden sijoittumisesta pohjavesialueille, kokonaan uusien neitseellisten alueiden tai uudistuvien alueiden kehittämisestä, toimivien liikenneverkon ratkaisujen kytkemisestä maankäyttöön, matkailun ja virkistystyksen yhteensovittamisesta. <http://www.paijat-hame.fi/maka/index.htm>

Yhteistoiminta-alueen painotuksia:

- väylät
- asumisen keskittymät
- aluesuunnittelun yhteistyö.

VAIKUTUSTEN ARVIOINTI JA SEURANTA

YMPÄRISTÖSELOSTUS JA VAIKUTUSTEN ARVIOINTI

Päijät-Hämeen liiton toimesta 2010 laadittavan maakuntaohjelman vaikutukset arvioidaan SOVA-lain mukaisesti ja seuraavan maakuntakaavakerroksen vaikutusten arviointi tapahtuu maankäyttö- ja rakennuslain mukaisesti (liite 1).

Maakuntasuunnitelman luonteesta johtuen sen vaikutukset ovat välillisiä, koska se suuntaa maakunnassa tapahtuvaa aluekehittämistä ja aluesuunnittelua. Käytännön toteutus tapahtuu yhtäällä ohjelmien kautta tuetuilla hankkeilla ja toisaalla maakuntakaavan ohjaaman kuntakaavoituksen kautta. Yleisellä tasolla voidaan todeta kuitenkin Päijät-Hämeen maakuntasuunnitelman tavoitteiden ja kehittämislinjauksien vaikutuksista seuraavaa:

Ilmastonmuutoksen hillintä vaikuttaa kaikessa päätöksenteossa. Keskeistä on vaikuttaa päästöjen ja energiankulutuksen vähentämisen kautta ja tältä osin maakuntasuunnitelman vaikutukset luonnonympäristölle ja ihmisten hyvinvoinnille ovat positiivisia, kuten myös energiankäytön ja omavaraisen energiantuotannon tehostamisen taloudelliset vaikutukset.

Myönteisiä sosiaalisia vaikutuksia tulee olemaan tuottavaa ja innostavaa toimintaympäristöä koskevalla tavoitteella ja sen osaamista, syrjäytymistä, terveyttä ja työuraa koskevilla kehittämislinjauksilla.

Taloudellisesti myönteisiä vaikutuksia odotetaan syntyvän erityisesti tuottavaa ja innostavaa toimintaympäristöä koskevasta tavoitteesta.

Yhteyksien ja kehityskäytävien taustalla olevien liikenneyhteyksien parantamiseen tähtäävät hankkeet tulevat aiheuttamaan myönteisiä taloudellisia vaikutuksia, mutta samalla niiden ekologiset vaikutukset voivat olla kielteisiä. Yhteyksien ja kehityskäytävien kohdalla energiatehokkuuden priorisointi kuljetusmuotovalinnoissa pienentää haitallisia ympäristövaikutuksia ja lisää taloudellisuutta.

SEURANTA

Maakunnan nykytilaa ja kehitysnäkymiä sekä maakunnan suunnittelun (maakuntasuunnitelma, maakuntaohjelma ja maakuntakaava) toteutumista on tarkoitus seurata ja laatia seurannan tuloksista raportti kuluvaan valtuustokauden viimeisenä vuonna 2012. Lisäksi ohjelmaa seurataan maakuntaohjelmasta annettujen ohjeiden mukaista kehitystä sivun 10 taulukossa esitetyillä mittareilla. Maakuntaohjelman arviointia tehdään vaikuttavuuden arvioinnin ja seurannan osalta vuosittain maakuntaohjelman toteuttamissuunnitelman laadinnan yhteydessä vuosittain.

Maakuntasuunnitelmassa on asetettu vastuullisen maakunnan kriteerit:

Ilmastonmuutos ja energiatehokkuus

1. Päästöjen vähentämistavoitteet saavutetaan.
2. Hiilitaseessa on vähintään omavaraisuus.
3. Energiatehokkuus paranee ja kokonaiskulutus kääntyy laskuun.
4. Päijät-Hämeen energiaomavaraisuus ja asukkaiden tietoisuus energiankulutuksesta kasvavat.
5. Päijäthämäläisten määrä kasvaa ja ikärakenne on monipuolinen.
6. Päijäthämäläiset asuttavat eheää yhdyskuntarakennetta.
7. Päijät-Hämeessä on tarjolla monipuoliset asumismahdollisuudet.
8. Kuntalaisten on helppo saavuttaa ulkoilu- ja virkistyspalvelut.
9. Päijäthämäläisten elinympäristö on turvallinen ja terveellinen.

10. Peruspalvelut ovat lähellä asukkaita.

11. Asukkaille on tarjolla erilaisin kuljetusmuodoin ja -tavoin saavutettavissa olevia kaupalliset palvelut.

Talous, elinkeinot ja työpaikat, osaaminen ja koulutus

12. Eri toimialoilla olevien työpaikkojen kehitys ennakoi kysyntää.

13. Päijäthämäläisten yritysten tuotantokapasiteetti uudistuu.

14. Asukkaille on tarjolla enemmän ympäristöliiketoimintaan liittyviä ja ekotehokkaita työpaikkoja.

15. Asukkaiden työpaikat ja keskitetyt palvelut ovat hyvin saavutettavissa.

16. Kuntalaisille on tarjolla monipuolisesti ja ennakoidusti koulutustarjontaa ja työmahdollisuuksia.

17. Kuntalaisten veroaste ja heitä rasittava lainakanta säilyvät kohtuullisina.

18. Asukkaat kasvattavat ostovoimaansa.

Kulttuuri- ja luonnonympäristö ja virkistys

19. Alueella on yhtenäisiä ja laajoja luonnonalueita.

20. Asukkailla ja yrityksillä on käytettävissä hyvänlaatuista vettä.

21. Eliölajien uhanalaisuus vähenee ja kulttuuriarvot säilyvät.

Yhteydet

22. Kuntalaiset kulkevat kävellen, pyöräillen ja joukkoliikennettä käyttäen enemmän kuin ennen.

23. Kuntalaiset voivat käyttää tehokasta joukkoliikennettä.

24. Päijäthämäläisten työmatkat eivät enää pitene.

25. Asukkailla on käytettävissä hyvät tietoliikenneyhteydet.

RAHOITUS

Maakuntaohjelman rahoitus koostuu alueen toimijoiden (kunnat ja yhteisöt), alueviranomaisten ja EU:n osarahoittamisen määrärahoista ja toimenpiteistä. Kansalliset määrärahat tulevat valtion talousarviomenettelyn kautta. Näiden valtiolta alueelle palautuvan rahoituksen lisäksi on huomattava, että kunta- ja yksityissektori on rahoituksellaan alueen kehittämisen tärkein tekijä investoimalla tuotannon uudistamiseen, parantamiseen ja ylläpitämällä palveluja. Päijät-Hämeestä maksetaan Suomen valtion talouteen huomattavasti enemmän rahoitusta, kun alue saa. Vuonna 2006 Tilastokeskuksen laskelmien mukaan alue maksoi noin 1000 euroa asukasta kohden enemmän rahoitusta valtiolle kun sai. Tämä noin 200 milj. euroa vuodessa vaikuttaa alueen työllisyyden, rakenteiden ja osaamisen kehittämiseen heikentävästi.

ERITYISOHJELMAT

Ympäristötekniikan osaamisklusteri (OSKE) on Lahden tiede- ja yritysalueen koordinoima yhteistyöverkosto, johon kuuluu neljä Suomen merkittävintä ympäristöalan osaamiskeskusta. Lahden seudun ympäristötekniikan osaamiskeskus keskittyy ympäristöliiketoiminnan kehittämiseen. Muut ympäristötekniikan alan osaamiskeskukset sijaitsevat Kuopiossa, Oulussa ja Uudellamaalla. Koko klusterin tavoitteena on auttaa ympäristöalan yrityksiä kasvamaan, verkottumaan ja löytämään sopivia kumppaneita sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Ympäristötekniikasta voi tulla Suomen seuraava menestystarina. Alan markkinoiden arvo maailmalla on jo nyt 650 miljardia euroa. Voimakkaasti kasvava kansainvälisten markkinoiden kysyntä avaa erinomaisia mahdollisuuksia suomalaisille osaajille.

Lahden alueen koheesio- ja kilpailukykyohjelma (KOKO) keskittyy kaudella 2010–2013 yritystoiminnan uudistumista ja kilpailukykyä tukevan käytäntölähtöisen innovaatioympäristön vahvistamiseen. Käytäntölähtöisen innovaatioympäristön vahvistamisen päämääränä on edesauttaa alueen perinteisen teollisuuden, palvelusektorin ja julkisen sektorin innovaatiopohjaista uudistumista ja kilpailukykyä sekä kehittää konkreettisia työkaluja niiden innovaatiotoiminnan tueksi.

Ohjelman toisena painopisteenä on hyvinvointialan yritystoiminnan ja palvelumarkkinoiden kehittäminen. Hyvinvointitoimiala on yksi Päijät-Hämeen kasvualoista, jonka kehittäminen on organisoitu hyvinvointi-klusteriksi. Klusteriin kuuluvat sosiaali- ja terveysala, liikunta, kulttuuri ja matkailu sekä näihin liittyvä väline- ja varustevalmistus. Hyvinvointialan kehittämisen vauhdittajana käytetään verkostoryhmyöskentelyä.

Lisäksi maakunnassa voidaan laatia KOKO-ohjelman mukaisia saaristo- ja maaseudun kehittämishankkeita väestörakenteeltaan ongelmallisten alueiden kehittämisen erityistoimina. Vesijärven ja Päijänteen vahvuuksiin perustuen rakennetaan yhteistyötä pohjoisen Päijänteen (Keski-Suomi) suuntaan mm. luontomatkailussa ja alueen markkinoinnissa ulkomaille.

EU-OHJELMAT

Päijät-Hämeen keskeiset alueelliset EU-ohjelmat rahoitetaan rakennerahasto-ohjelmista ja maaseuturahaston ohjelmista. Näiden lisäksi luodaan aktiivista rajat ylittävää kansainvälistä hanketoimintaa, jotta mm. Interreg-ohjelmista, Kaakkois-Suomi - Venäjä ENPI CBC 2007-2013, kansalaisten Eurooppa- ja puiteohjelmista saadaan lisäarvoa maakunnan kehittämiseen kansainvälisissä yhteyksissä.

Suomesta ohjattava alueellinen EU-tukirahoitus:

- Euroopan aluekehitysrahasto EAKR (European Regional Development Fund - ERDF)
- Euroopan sosiaalirahaston ESR (European Social Fund - ESF)
- Maaseuturahasto EMR (European Agricultural Fund for Rural Development - EAFRD)
- Euroopan kalatalousrahasto EKTR (European Fisheries Fund - EFF)

Muut kansainväliset hankkeet mm:

- Keskisen Itämeren (Central Baltic Interreg IVA Programme 2007-2013) A-ohjelmassa ja sen alaohjelma Suomi-Viro
- Itämeren -ohjelma (Interreg IVB Baltic Sea Programme)
- Euroopan alueiden välinen yhteistyö(Interreg IVC Programme)
- Europe for Citizens Programme
- South-East Finland - Russia ENPI CBC Programme 2007-2013

ETELÄ-SUOMEN KILPAILUKYKY- JA TYÖLLISYYSTAVOITTEEN EAKR-OHJELMA 2007–2013

Etelä-Suomen kilpailukyky- ja työllisyystavoitteen toimenpideohjelman päätavoitteena on, että se osaltaan edistää Etelä-Suomen kehittämistä alueena yhtenäiseksi, tasapainoiseksi sekä kansainvälisesti ja kansallisesti vetovoimaiseksi kokonaisuudeksi maakuntien vahvuuksien pohjalta. Toimenpideohjelman strategiana on lisätä Etelä-Suomen taloudellista kehitystä kansallisilla ja globaaleilla markkinoilla, lisätä alueella työpaikkojen syntyä, edistää innovaatio- ja osaamiskeskenteiden rakennemuutosta sekä vahvistaa Etelä-Suomen taloudellista asemaa kansainvälisessä ympäristössä ja erityisesti Itämeren piirissä. Lisäksi vahvistetaan Etelä-Suomen, Luoteis-Venäjän ja Baltian maiden strategista kumppanuutta sekä mahdollistetaan pohjoisen ulottuvuuden toiminnan konkretisoituminen. Päijät-Hämeen maakunta on määritelty haasteellisimpien kehitettävien alueiden joukkoon.

Toimintalinja 1 sisältää yritystoiminnan edistämiseksi ja kilpailukykyä parantamiseksi tarvittavat kehittämistoimet, jotka kohdistuvat yrityksiin tai yritysryhmiin. Kehittämistoimia tuetaan yritysakohtaisilla tai yritysryhmäkohtaisilla tuilla. Tuki kohdistetaan erityisesti kasvuhakuisiin ja -kykyisiin pk-yrityksiin markkinoiden laajentuessa.

Toimintalinjan 2 tavoitteena on edistää osaamis- ja innovaatiotoimintaa sekä vahvistaa niitä koskevia rakenteita ja osaamisklustereita. Toiminnan tavoitteena on alueen kilpailukykyä pitkäjänteinen ja kestävä kehittäminen vahvistamalla alueellisia innovaatio- ja osaamiskeskenteitä sekä soveltavan tutkimuksen roolia. Samalla nämä kehittämistoimet edistävät välillisesti myös yritysten toimintaedellytyksiä.

Toimintalinjalla 3 tuettava toiminta keskittyy alueen kilpailukykyä kannalta kolmeen keskeiseen painopistealueeseen: logististen yhteyksien m. tietoliikenneyhteyksien parantaminen, ympäristöriskien hallinta ja matkailun edellytysten parantaminen ja kolmantena painopistealueena on palvelujen ja sovellusten kehittäminen ja saavutettavuus

Toimintalinja 4 kohdentuu pääkaupunkiseudulle ja Turun seudulle.

Toimintalinja 5 toteutetaan koko suuralueella ja toteuttamismallina on toimenpiteiden temaattinen keskittäminen. Tavoitteena on vahvistaa Etelä-Suomen suuralueen osaamiskeskittymien kilpailukykyä edistämällä niiden verkottumista keskenään, kansallisesti sekä kansainvälisesti. Lisäksi toimintalinjasta rahoitetaan suuralueen kilpailukykyä lisäämiseksi erilaisia palveluiden tarjontaan liittyviä kokeilutoimia.

MANNER-SUOMEN ESR-OHJELMAN ETELÄ-SUOMEN ALUEELLINEN OSIO

ESR-ohjelman Etelä-Suomen alueellisen osion toimenpiteillä tuetaan valtakunnallisen ohjelman toimenpiteiden lisäksi Lisabonin strategiassa esitettyä kasvun, kilpailukykyä ja työllisyyden kehittämistä koskevia tavoitteita.

Toimintalinjan 1 toimenpiteitä Etelä-Suomen alueella kohdennetaan erityisesti pk-yrityksiin. Tavoitteena on parantaa niiden kykyä toimia muuttuvassa toimintaympäristössä, ottaa käyttöön uutta teknologiaa ja uusia toimintatapoja sekä vastata työvoiman ikääntymiseen liittyviin haasteisiin.

Toimintalinjan 2 tavoitteena on työhön osallistumisen lisääminen, siten että työllisyysaste nousee 75 %:n tasolle. Tavoitteen saavuttaminen edellyttää paitsi nykyistä pidempiä työuria myös kaikkien työvoimavarojen täysimääräistä käyttöä, mm.

maahanmuuttajien, työvoiman ulkopuolella olevien ja vaikeasti työllistyvien työhön osallistumisen lisäämistä. Tavoitteena on lisäksi nuorten, vaikeasti työllistyvien työnhakijoiden ja työelämän ulkopuolella olevien henkilöiden työelämään pääsyn edistäminen, työttömyyden torjunta ja työurien pidentäminen. Maahanmuuttajien sosiaalista integraatiota vahvistetaan.

Toimintalinjalla 3 toteutettavan toiminnan tavoitteena on kehittää ja vakiinnuttaa toimintamalleja, joilla parannetaan työhön siirtymistä, työvoiman saatavuutta, yritysneuvontaa, yrittäjyyskasvatusta ja innovaatioiden hyödyntämistä.

Toimintalinjalla 4 harjoitetun toiminnan tavoitteena on tukea työperäistä maahanmuuttoa kehittämällä palveluita, joita tarvitaan maahanmuuttajien ja heidän perheenjäsentensä maahanmuuton helpottamiseksi ja suomalaiseen yhteiskuntaan sopeutumisen tukemiseksi.

EMR - HÄMEEN ALUEELLINEN MAASEUDUN KEHITTÄMISOHJELMA 2007–2013

Alueellisen maaseudun kehittämisohjelman lähtökohtana on laaja maaseudun käsite. Ohjelmassa ei rajoituta vain perinteisen maatalouden tai haja-asutusalueiden kehittämiseen. Maaseutuohjelmassa tarkastellaan koko alueen elinkeinojen, osaamisen, palveluiden ja infrastruktuurin kehittämistä. Pääsääntöisesti yritysten investointirahoitusta ei kuitenkaan kohdenneta Lahden ja Heinolan kaupunkien kaupunkimaisille keskusta-alueille. Ohjelman tavoitteissa on yhteyksiä valtakunnallisen maaseutupoliittisen kokonaisohjelman toteuttamiseen.

Päijänne-Leader ry:n kehittämisohjelma 2007–2013:

- monipuolinen pienyritystoiminta
- asuminen maaseudun menestystekijänä
- yhteisöllisyys voimavarana
- Leader-toimintatavan vahvistaminen.

Eteläisen Päijät-Hämeen maaseudun kehittämisohjelma 2007-2013:

- elinvoimaiset maaseutuyhteisöt
- puhdas ja viihtyisä ympäristö vetovoimatekijänä
- elinvoimaa elinkeinoista
- Leader -toimintatavan vahvistaminen.

EKTR - ELINKEINOKALATALOUTTA RAHOITETAAN EUROOPAN KALATALOUSRAHASTOSTA 2007–2013

ELY-keskus tukee rahoitus- ja kehittämispalveluja ammattikalastajille sekä vesiviljely- ja kalanjalostusyrittäjille. Lisäksi rahoitetaan kalasatamahankkeita sekä alan ammattikunnan kehittämis- ja pilottihankkeita.

VALTION KANSALLINEN RAHOITUS JA ESITYKSET TULO- JA MENOARVIOON VUOSINA 2011–2014

Päijät-Hämeen maakuntaohjelman rahoitusesitykset tarkentuvat momenttikohtaisesti valtion tulo- ja menoarvioesityksiä varten maakunnan toteuttamissuunnitelman laadinnassa vuosittain. Rahoitus perustuu pääsääntöisesti ELY-keskusten kautta ohjattuun aluekehittämisen rahoitukseen.

Rahoituksen tyyppi ja hallinnon ala	2011	2012	2013	2014	Yhteensä 2011-2014
Kansallinen ELY-rahoitus					
OPM	1,250	1,250	1,250	1,250	5,000
MMM	2,480	2,430	2,330	2,230	9,470
TEM	22,700	22,700	22,700	22,700	90,800
STM					0,000
LVM	18,610	18,610	18,610	18,610	74,440
YM	2,625	1,930	1,180	1,195	6,930
Kansallinen rahoitus muut					
TEM	1,540	1,750	1,760	1,770	6,820
EU-ohjelmat kansallinen osuus					
MMM	2,055	1,807	1,560	0,200	5,622
TEM	7,049	6,049	5,320	10,000	28,418
	2011	2012	2013	2014	Yhteensä 2011-2014
EU:n rahoitus yhteensä	9,514	8,312	7,5482	3,000	28,374
Valtion rahoitus yhteensä	58,309	56,526	54,710	57,955	227,500
Kuntien rahoitus yht. (arvio)	62,973	61,769	60,386	61,993	247,120
Julkinen rahoitus yhteensä	130,796	126,607	122,644	122,948	502,994
Yksityinen rahoitus yht. (arvio)	50,000	50,000	50,000	50,000	200,000
RAHOITUS YHTEENSÄ	180,796	176,607	172,644	172,948	702,994

RAHOITUS TOIMINTALINJOITTAIN

Toimintalinjoittain 2011-2015	TL 1	TL 2	TL 3	Yhteensä
Kansalliset ELY-määrärahat	37,328	46,660	102,652	186,640
Kansalliset muut	1,500	1,500	3,819	6,820
Kansallinen EU-ohjelmärahoitus	7,148	9,531	17,360	34,040
EU:n rahoitus	5,959	7,945	14,471	28,374
Valtion rahoitus yhteensä (sis. EU)	51,935	65,636	138,302	255,874
Kuntien rahoitus (arvio)	69,194	69,194	108,733	247,120
Julkinen rahoitus yhteensä	121,129	134,830	247,035	502,994
Yksityinen rahoitus (arvio)	40,000	40,000	120,000	200,000
RAHOITUS YHTEENSÄ	161,129	174,830	367,035	702,994

PÄIJÄT-HÄMEEN LIITTO

Hämeenkatu 9 A, PL 50, 15111 Lahti
Puh. (03) 8719 40, fax (03) 8719 411
etunimi.sukunimi@paijat-hame.fi
www.paijat-hame.fi